

Édes Anyanyelvünk

2018. FEBRUÁR

40. ÉVF. 1. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

Büky László:
Cápa és hírték

Lengyel Klára:
Nem egyszerű az összetett!

Kemény Gábor:
Nem elváló igekötők

Adamikné Jászó Anna:
Grammatikaoktatás – másként

Grétsy László:
Megbicsakló szólások

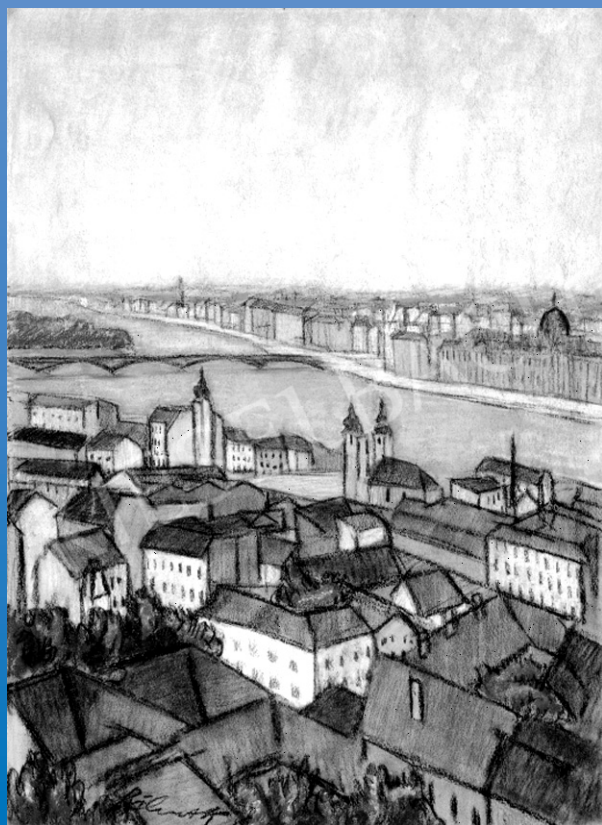
Balázs Géza:
Netnemzedék: A test

Két új nyelvstratégiai sorozat:
Magyar nyelvű otthon és maTer

Arany Kazinczy-díjasok

Diáknyelv – országos pályázat

**És: hírek, rendezvények,
új könyvek, nyelvi rejtvények,
nyelv-észleletek**

Bálint Rezső:
Budapesti látkép

É
A

Kedves Olvasóink!

575 éve született Mátyás király, ezt az évet Mátyás-émlékévvé nyilvánította a nemzetpolitikai államtitkárság.

150 éve lépett hatályba az Eötvös József-féle népiskolai reform.

Az 52. magyar nyelv hete lesz az idén, a megnyitó ünnepséget a Tihanyi Apátságban szervezzük.

2018

40. évfolyamát kezdi az Édes Anyanyelvünk. A lap ára változatlan, viszont ősszel korábban jelennek meg számaink: már szeptemberben és novemberben (október és december helyett).

A 8. magyar nyelv napját rendezzük meg az idén.

5. nyelvésztáborunk helyszíne ismét: Sátoraljaújhely, Széphalom.

Találkozunk az anyanyelvi-kulturális rendezvényeken!

Az ASZ elnöksége és a szerkesztőség

Bálint Rezső festőművész, grafikus (1885. október 14. Budapest – 1945. november 18. Budapest).

A Franklin Társulat nyomdájában betűszedést tanult, majd 1902-től Vesztróczy Manó tanítványa. Vidéki vándorutakon stáció-képeket, fészleteket aranyozott, 1906-tól nyaranta Iványi Grünwald Béla és Ferenczy Károly tanítványa volt a nagybányai művésztelepen. Később Budapesten Szablya-Frischauf Ferenc magániskolájában képezte magát (1907–1908).

A KÉVE művésztársulat tagjaként vett részt kiállításokon, annak nemzeti szalonbeli (1909, 1911, 1912), ill. külföldi bemutatóin (1907–1908: Berlin, Düsseldorf és Drezda; 1910: Bécs). 1909-től Münchenben élt, majd Párizsban dolgozott (1910–1912), ahol Modiglianival közösen bérelt műtermet a Montparnasse-on. Rövid ideig a kecskeméti művésztelepen alkotott (1911–1912), és szerepelt a nagybányai jubileumi kiállításán (1912).

Pályája kezdetén művészetére a nagybányai fiatal művészek hatottak. Az I. világháború idején hadifestőként számos művén megörökítette a csatateret, katonatársait és a hadifoglyokat.

1919-ben Szentendrén telepedett le, 1920-tól családjával Izbégen élt és alkotott. Élete utolsó éveiben szerepelt az OMIKE képzőművészeti kiállításain (1942, 1943).

TARTALOM

Diáknyelv. Anyanyelvi pályázat, 2018.	3
Deme László-ösztöndíj, 2018.	3
Büky László: Cápá és hírérték	4
Balázs Géza: Netnemzedék: 2. rész: A test	5
Lengyel Klára: Nem egyszerű az összetett!	6
Kemény Gábor: Nem elváló ígékötők	7
K. G.: <i>Még egyszer!</i>	7
Horváth László: <i>Bagolyék és világosék</i>	8
Adamikné Jászó Anna: Grammatikaoktatás – másként.	9
Buvári Márta: Szálkák.	10
Kovács József: Csak pontosan?	10
Grétsy László: Megbicsakló szólások.	11
Kulcsár István: <i>Örmester kisasszony</i>	12
Elek Lenke: Guruci és kacskaringó	12
Minya Károly: Hogyan írjuk: <i>Brexit</i> vagy <i>brexit</i> ? ..	13
Bincze Diána: <i>Lasponya</i>	13
Blankó Miklós és Mayer Péter: A színészek beszéde.	14
Halogatás, önfeladás. Delesaga Gyula temesvári villamosmérnököt kérdezi Balázs Géza	15
Kalivoda Ágnes: Korpuszalapú vizsgálatok az ígékötők körében.	16
Két új nyelvstratégiai sorozat: Magyar nyelvű otthon és maTér. Pomozsi Pétert és Pusztay Jánost kérdezi Balázs Géza	17
Dede Éva (összeállító): www.manyszi.hu	18
Kitüntetettjeink, 2017.	19
Hírek, tudósítások	20–21
Pontozó	22
Keresztretjtvény.	23
Új szavak, kifejezések (98.)	23
K. G.: Nyelvész-leletek, nyelv-észletek	24

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, szeptemberben és novemberben. Szakmai támogatók:

Magyar Nyelvtudományi Társaság,
MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Bizottság,
Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős kiadó: Juhász Judit

Felelős szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség: Balázs Géza balazsge@due.hu,
Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com,
Bobák-Hajdu Tímea (titkár) ea.szerkesztoseg@gmail.com

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Grétsy László,
Heltainé Nagy Erzsébet,
Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu

(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu,
ea.szerkesztoseg@gmail.com

A szerkesztőség csak a megrendelt íráskért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.
Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).
Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.
E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu
Fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Ára: 250 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai
a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.
Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulónak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:

Anyanyelvápolók Szövetsége,

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Emberi Erőforrások
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális Alap, **NKA**
Nemzeti Kulturális Alap

a Magyar Művészeti
Akadémia,

a Consequit Csoport, **CONSEQUIT**
IDŐBEN A HOLNAPÉRT

a Magyar Fejlesztési
Bank
segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

DIÁKNYELV • ANYANYELVI PÁLYÁZAT, 2018.

Az Anyanyelvápolók Szövetsége a kulturális kormányzattal közösen 2018-ban meghirdeti a 18. anyanyelvi pályázatot, melynek témája: a **diáknyelv**.

A pályázat célja a folyamatosan változó diáknyelv bemutatása, a régi diáknyelvi hagyományok feltárása, a mai diáknyelvi jelenségek számbavétele.

Az elmúlt évszázadban több pályázat témája is volt a fiatalok nyelvhasználata, nyelvi kultúrája, különösen szókincse. Az Anyanyelvápolók Szövetsége negyedszázada, 1992-ben hirdetett meg *Hogyan beszél ma az ifjúság?* címmel pályázatot, 2006-ban pedig a Napút folyóirat kezdeményezett hasonlót. Mindkét pályázat anyaga megjelent: *Diáksóder* (Hogyan beszél a mai ifjúság?, Kardos Tamás – Szűts László, 1995), *Diáksóder 2* (Szűts László, 2007).

Pályázni lehet a diáknyelv legfrissebb nyelvi jelenségeinek (szóbeli és írásbeli szókészlet, nyelvtani jelenségek, netnyelv, chat stb.) szótárszerű, pontos leírásával, diáknyelvi hagyományok kutatásával és elemzésével, diáknyelvi frazeológia (a tágabb értelemben vett kötött szövegek: szólások, közmondások, egyéb mondások, rigmusok, köszöntők, rövid tréfás szövegek) gyűjtésével. A pályázatok témája lehet a netnyelvi szövegalkotás, beleértve a képes-ábrás-szöveges megoldásokat is.

A pályázat kiírói felhívják a figyelmet a pontos adatközlésre. A pályamunkában meg kell adni a gyűjtés pontos helyét, körülményeit. A bírálók előnyben részesítik a társadalmi-történeti-technológiai szempontból jól körülhatárolt gyűjtéseket. (Pl. sikeres gyűjtés lehet egy adott közösség, iskola, osztály, szakkör, internetes fórum stb. szókészlete, kevésbé sikeres viszont az interneten folytatott „tallózó”, rendszertelen anyaggyűjtés.)

A pályamunkák ideális terjedelme: 15–20 ezer leütés, a felső határ: 40 ezer leütés. A pályázat kiírói kérik, hogy a szövegekben ne használjanak különleges tördelési formákat.

A pályázaton egyének és közösségek egyaránt indulhatnak. A 25 éven aluliak ifjúsági kategóriában szerepelnek.

A bírálóbizottság védnöke: Grétsy László professzor emeritus, tagjai: Balázs Géza egyetemi tanár, Dede Éva középiskolai tanár, Minya Károly főiskolai tanár.

A tartalmi és filológiai szempontból legjobbnak minősített pályázatok díjazásban részesülnek, a nyertes pályázók munkáiból készülő szerkesztett válogatást megjelentetik. A pályázat benyújtásával a pályázó hozzájárul dolgozata közléséhez, szerzői jogai a kiadóra szállnak. A kiadott dolgozat szerzője a kiadványból tiszteletpéldányt kap.

A pályázat díjazására 1 M Ft áll rendelkezésre. A díjak egyaránt lehetnek pénzdíjak és tárgyjutalmak.

A pályázatok beérkezési határideje: **2018. augusztus 20.** A pályázati anyagot elektronikus formában (e-mailben, csatolt fájlban) kell elküldeni. A beérkezett pályázatot e-mailben visszaigazoljuk! Ímélcím: ea.szerkesztoseg@gmail.com.

Az eredményhirdetés és a pályázati anyagból szerkesztett kötet bemutatása 2018. november 13-án, a magyar nyelv napján lesz a Pesti Vigadóban.

A pályázat kötelező tartozéka egy adatlap a következő nyilatkozattal és adatokkal.

Nyilatkozat

Alulírott nyilatkozom, hogy a Diáknyelv című pályázatra beküldött pályamunkám teljes egészében saját, eredeti, másutt nem közölt alkotásom, s annak szerzői jogát (amennyiben azt a pályázat kiírói egészében vagy részleteiben megjelentetni kívánják) a kiadónak engedem át. (Rövidített, szerkesztett anyag közlése esetén a kiadó a szerzővel egyeztet.)

Megadandó adatok

A pályamunka címe:

A pályázat besorolása: felnőtt kategória – ifjúsági kategória (25 év alatt)

A szerző neve:

Címe:

Telefonszáma, ímélcíme:

Saját kezű aláírása:

A Nyilatkozatot postán kell beküldeni:
Anyanyelvápolók Szövetsége, Diáknyelv pályázat,
1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Deme László-ösztöndíj, 2018.

Az Anyanyelvápolók Szövetsége 2016-ban ösztöndíjat alapított a magyar nyelvudományban, nyelvi ismeretterjesztésben, nyelv művelésben, nyelvi kultúra ápolásban kiemelkedő eredményt felmutató személyeknek. A díj összege: 1 M Ft, amelyet minden évben a magyar nyelv napján ünnepélyes keretek között adnak át. Egy évben legfeljebb egy pályadíj adható (a díj nem osztható meg, viszont a bírálóbizottság fenntartja a jogot a díj visszatartására). A pályázat feltételei: be nem töltött 40. életév; legalább 2, tudományos kritériumoknak megfelelő, nyelvészeti témájú, magyar nyelvű publikáció (tudományos folyóiratban); legalább 5 egyéb (ismeretterjesztő) publikáció; a magyar anyanyelvi ismeretterjesztésben, kultúra ápolásban, mű-

velődésszervezésben kimutatott egyéb tevékenység. A pályázat tartalma: rövid életrajz, interneten elérhető, ellenőrizhető anyagok, két olyan személy megnevezése (e-mail-címmel, telefonszámmal), aki a bírálók kérésére a szakmai adatokat hitelesíti, vagy akitől a pályázó személyére ajánlás kérhető. Terjedelem: legfeljebb 2 oldal (5000 leütés).

A pályázat beküldésének határideje: 2018. augusztus 31. A pályázat kizárólag e-mailben küldhető be: bobak.hajdu.timea@anyanyelvapolo.hu vagy ea.szerkesztoseg@gmail.com. A bírálóbizottság két felkért nyelvészből, valamint az ASZ elnökségének egyik tagjából áll.

Az ASZ elnöksége

Cápa és hírérték

A csurgói képzőben végzett tanító volt az a rokonom, aki a sok évtizedes szolgálat után Órtilos mellett, a Szentmihály-hegyen vett szőlőt és gyümölcsöst zsúpos pincével és prэшázsal, és az e mellé épített kis házban töltötte nyugdíjas éveit zömét 1945 után. Ott akkor paradicsomi vidék volt: a dombok alatt futott a vasút, versenyt szaladt vele a Dráva, a kavicsbányából lett tóban meg egy holtágban fürödni lehetett. Volt konyhakert, almáskert, szőlő, méhkasok, baromfi, házinyúl, kenyérsütés kemenében. Az udvarban a hatalmas, odvas körtefák kicsorduló nedvét szarvasbogár szívogatta. A házban konyha, hálószoba és ebédlő, ebben cikornyás csillár, amelyben petróleumlámpa égett. Nemcsak villany nem volt, kút sem, forrásra jártunk ivóvízért.

Az ebédlő egyik szekrényében száz kötet Jókai Mór, negyven Mikszáth sorakozott egyebek mellett, és még a Nyugat folyóiratból is nem egy köteg. A könyvek, kották más része pedig a prэшázi kisszobában lapult. Jenő bátyám zongorázni-orgonálni, vadászni, kertet művelni egyaránt tudott, minthogy a szintén Nemespátróban tanító édesapja mellett nevelkedett Somogyországban. A nyári szünetekben nemegyszer náluk nyaraltam, és szabadon kószáltam erdőn, mezőn. Ha vízért mentünk vagy gombászni, egyik-másik virágnál Jenő bácsi figyelmeztetett: „Ez a *Digitalis purpurea*, piros gyűszűvirág. Ez meg itt *Cichorium intybus*, kék katáng, és csak délig virágozik. – Ebből meg szedjünk egy csomót, mert ez a *Ranunculus ficaria*, salátaboglárka, jó lesz az ebédhez.” S ha épp egy méhecske szállt a virágra, kiderült, hogy ökelme *Apis mellifica* névre hallgat. Egy életre megtanultam, milyen a *Chelidonium maius* (vérehulló fecskefű), a *Galeopsis speciosa* (bolyhos kenderkefű), és azt is, hogy a növényeknek, állatoknak a szaktudományokban egyezményes nevük van.

A forrás foglalatlan volt, illetőleg dús növényzet vette körül, kifolyásánál kisebb gödör volt tele sárga hasú unkákkal (*Bombina variegata*) és kecskebékákkal (*Rana esculenta*) mint a víz tisztaságának eleven jelzőivel. Ha ügyes voltam, egyet-egyet sikerült a vízzel és tudományos nevükkel egyetemben vödörbe meríteni...

Egyetemi előadásaim során többször szóba került a hírérték fogalma és ennek kapcsán a kettes számrendszer. Ezt találta alkalmasnak Neumann János annak idején a hidrogénbomba előállításához szükséges bonyolult számítások elvégzéséhez. Ugyanis valamilyen jelenség, dolog megszámlálható módon felaprózott és ezért számokkal felírható értékeinek halmazával lehet dolgozni. A sokáig mintául szolgáló diszkrét változós elektronikus automatikus számítógép (EDVAC) az ő és H. H. Goldstine irányításával készült el 1950-ben.

Az adatmennyiség legkisebb egységének, a *bit*nek innen a neve: *binary unit*, vagyis olyan számjegy, amelyik csupán

0 vagy 1 értéket vehet föl. Többszöröse 2 közeleső hatványa, például 1 kilobit = 2^{10} , azaz 1024 bit. Valamelyik üzenet információértékét C. E. Shannon az üzenet jeleire jellemző valószínűséggel bekövetkező események információtartalmának átlagos, vagyis várható értékeként határozta meg.

A várhatóság, illetőleg a váratlanság a nyelvhasználatban is lépten-nyomon észlelhető. A művészi nyelvhasználatra pedig különösen jellemző. A *sajnál* ige példája jól mutatja, miről is van szó. A *sajnálom* igealak mellett nem váratlan az *igazán*, a *nagyon*, a *rettenetesen* szavak megjelenése, ezeknek tehát kisebb a hírértéke. Váratlan lehet(ne) ellenben egy **örömmel sajnálom* kifejezés, amelynek váratlansága folytán viszont nagy (lenne) a hírértéke. Számos groteszk, humoros hatású szerkezet hatása is a váratlanságon alapul, mint a nevezetes Karinthy Frigyes-kitétel: „Továbbá azt álmodtam, hogy két macska voltam, és játszottam egymással.” A *két macska voltam* teljességgel váratlan, még inkább a *játszottam egymással*. A költői nyelvhasználat épp így alkalmaz váratlan szerkezetet: például a *semmi ágán ül szívem* József Attilától. A *semmi ága*, a *szívem ül* szerkezetnek és magának az egész mondatnak sincs várhatósága, ezért hírértéke magas. Az írói-költői szótárak meg szokták adni az egyes szavak előfordulási gyakoriságát. Arany János költői nyelvének szótárában, amelyet Beke József szerkesztett, egyetlen adat mutatkozik az *'alig-alig*; nagyon kevésé' jelentésű *elig-elig* szóra: „Sötét az éj: alig-alig / Hogy a vízfény fehérelik. / Csendes a táj: *elig-elig* / Hogy a folyamzugás hallik: / De majd a víz jobban zubog, / Majd elborulnak a habok: / Komor felleg, gyászfeketén, / Úsz a folyam területén” (Keveháza). Ugyan a *fehérelik* rímhívó szóra felel az *elig-elig*, várhatósága mégis nagyon kicsiny, hiszen a XIV–XV. századtól van róla írásbeli adat a Jókai-kódexben, illetőleg az Erdélyi magyar szótörténeti tárban. A magyar nyelv nagyszótára az *alig* határozószó és partikula szócikkének fejében említi az *eligit* mint nyelvjárási alakot, de az *alig-alig* szócikkében nem. Az Új magyar tájszótár tartalmazza az *elig-eligit* is.

A várhatóság alacsony hírértékét azonban hirtelen át lehet fordítani. A közelmúltban egy napilap cikkében olvastam, hogy cápát láttak a Balatonban, de ezt Selachi Morpha ausztrál cápakutató megcáfolta, miután tanulmányozta az északi partot. Az írás vége felé azután kiderült, amire Jenő bátyám nem taníthatott meg Somogyországban: a cápák öregrendjének rendszertani neve *Selachimorpha*. Ezt a szakszót tette a magyarban nyilvánvalón idegen, de várható személynévvé a játékos kedvű újságíró, aki tisztában volt vele, hogy a nem létező cápatudós éppen-séggel lehetne ausztrál, ez elfogadhatóvá teszi a *Selachi Morpha* nevet. Több tudományág művelője előtt a *Selachimorpha* utótagja már ismeretes, várható elem: a görög *morphé* 'alak', innen a *morfológia* szakkifejezés biológiában, grammatikában és másutt is használatos.

Büky László

Tájékoztató az Édes Anyanyelvünk terjesztéséről

Lapunkat a postán lehet előfizetni. Az Anyanyelvapólok Szövetségének (ASZ) tagjai a lapot a tagdíjuk rendezését követő második hónaptól kezdve a megadott címükön főlíázott formában megkapják a megjelenés napján. A szerkesztőség visszamenőlegesen nem tudja biztosítani a lapot. Az ASZ-tagdíjat átutalással kérjük rendezni az OTP-nél vezetett 11705008-20132015 sz. bankszámlán. A tagdíj 2000, illetve 1500 Ft/év (tanuló, nyugdíjas). Belépési nyilatkozat letölthető a honlapunkról (www.anyanyelvapolo.hu). A beérkezett tagfelvételi kérelemről az elnökség két hónapon belül dönt, a tagság azonban csak a tagdíjfizetéssel együtt válik érvényessé, és csak addig tart, ameddig a tagdíjat fizetik. A tagsággal, tagdíjfizetéssel, lapterjesztéssel kapcsolatos ügyekben az ASZ irodavezetője és az ÉA szerkesztőségi titkára illetékes: bobak.hajdu.timea@anyanyelvapolo.hu vagy ea.szerkesztoseg@gmail.com. Cím: 1053 Bp., Károlyi u. 16.

Miért érdekes?

Netnemzedék: 2. rész: A test

A **megnövekedett szabadidőben** a fő elfoglaltság a szórakozás, kikapcsolódás: „mindig kell valami izgalmasnak történnie”. Ennek leggyakoribb színhelye a hangos (zenés) szórakozóhely, diszkó; a kikapcsolódási forma a közös, csoportos tánc, fogyasztás (ivás), amelynek során többnyire nem alakulnak ki tartós személyes kapcsolatok. Egyre kifinomultabbak az örömszerzés módszerei. A sportközvetítések nézése ritkán közösségi élmény (focimeccs). Az autóverseny egyéni, magányos és technikai verseny. Mindent kötelező látványként beállítani: látványpékség, látványfőzde, interaktív kiállítás. A televízióadások folyamatos show-műsorok.

Új nemzedéki strukturáló tényezők keletkeztek. Korábban a társadalmi helyzet, iskola, szakma, érdeklődés határozta meg egy nemzedék jellemzőit. Ezek helyébe alkalmi tényezők léptek: zenei stílus, együttes, koncert, buli, szórakozóhely, mountain bike, gördeszka, motor, tetoválás. Strukturáló tényezők a generáció által számon tartott teleföntípusok is: iPhone 4, 5, 6, 7... Jön a 8... Új fétisek: technikai eszközök (kütyük), kiemelt helyen az okostelefonnal (a legszegényebb rétegektől a leggazdagabbakig), márkás ruha, cipő.

Sport. A netgenerációra jellemző társadalmi elszigetelődés, egymástól való eltávolodás egyik jele az egyedül üozhető sportágak kedveltsége: a femininnek tekinthető futás, aerobic és a férfias testépítés, valamint a harcművészetek, a kerékpározás, „mára már sokak mindenféle kontakt nélkül sportolnak” (Faragó 2017a: 13, 27).

Az időmérleg (a napszakok) felborulása. A villany megtoldotta a nappalt, az internet nappallá változtatta az éjszakát. Az éjszaka birtokbavétele számos területen zajlik: 24 órás foci, maratoni versmondás, felolvasás. Múzeumok, kutatók, fürdők, könyvek stb. „éjszakája”.

Eszement versenyeik. Extrém legek fokozzák az érdeklődést: tízezer palacsinta, a legnagyobb közös koccintás, húsz méter magas csokifigura. Akciók: jegesvödör-akció, párnacsata, tüntetés. A flashmob azonnali siker. Az akciók azonban nincsenek koherens viszonyban egymással, nem illeszkednek valamilyen tartós ok-okozati láncolatba. Amilyen gyorsan felbukkannak, olyan gyorsan elfelejtődnek. Elgondolkodtató, hogy ma már egy politikai választás is lehet flashmob.

Elkényelmesedés, egészség. Ellustult test, agy. Mindenhová lift, mozgólépcső, alacsonypadlós közlekedési eszköz, légkondicionálás. Ülőhelyvadászat buszon, vonaton. További elkényelmesedés: olvasás helyett tömörítvény, jegyzetelés helyett más vázlat. Egyik részről szinte kóros egészségmánia, másik részről táplálkozási zavarok, fobiák, frusztrációk és a hagyományos betegségeknek egyre fiatalabb korban való tömeges felbukkanása: káros stressz, magas vérnyomás, különféle allergiák. Megszűnik az otthoni főzés, felvirágznak a gyorséttermek, kifőzdék.

Díszítettség. Az ősi tetoválás új erőre kapott. Terjedését fokozza a test kultusza, a test hangsúlyozása, a képi kommunikáció előtérbe kerülése, különösen az erotikus és egyéb kommunikatív (ér-

tékrendbeli, hovatartozási, ideológiai) üzenetek világgá kürtölése. A tetoválás élethosszig való elköteleződést jelent. A tetováltak hangsúlyozzák, hogy eltüntethető, a bőrgyógyász szerint tökéletesen soha. A test díszítését „kiegészítők” szolgálják: fülbevaló, fülcimpa-nagyobbítás karikákkal, testékszerek (piercingek), zsinórok, láncok, kendők, karszalagok... Korábban az efféle divatok az adott életkori korszakkal elmúltak. De ma már vannak 70-es rockerek is.

Kizárt külvilág, társadalom. A külvilág, a környezet tudomással nem vételét jelenti az állandó zenehallgatás, a fej- vagy fülhallgató (a szlengben: agydugó). Tudatmódosítás. Alkohol, drog... Péntek éjszakai nagyívás. Szombat délig alvás. Antidepresszánsok: „be van szedálva...”

Testalkat. Az új technológiák változást idéznek elő a testalkatban, testtartásban. Beszélnek sms-ujjról és sms-nyakról, létezik a mobilfüggők jellemzően S-alakú, „ölbetekintő” testtartása, a két hüvelyujj gyorsításra való átváltsa. A spontán testalkat-változáson túl fölerősödött a testképzavar pszichológiai jelensége. Kiváltó oka: a meglévő testtel való kóros meg nem elégedettség. Az átalakítás erőszakolt példái a „felpumpált” testrészek: izmok, száj; a rántalanítás, a zsírleszívás, hímvesztő-megnagyobbítás; s szélsőséges esetekben a test teljes átalakítása, a nemváltoztatás.

Nemek közeledése. Egy nyelvész-pszichológus szerint az informatikus lányok férfiasodnak, a kommunikáció szakos fiúk nőiesednek. Ma már egy fiú ugyanannyi időt tölt fodrásznál, kozmetikusnál, divatszakküzletben, mint korábban egy lány.

Kitolódó gyermekvállalás. A gyermek sok esetben úgy jelenik meg, mint babusgatni-dédelgetni való ajándék, kincs. Más esetben a politikai-társadalmi propaganda túlhangsúlyozza, hogy „kell a gyerek”, vagyis a gyerek mint az emberi lét egyik legalapvetőbb értelme gazdasági szereplővé, külsőleg elvárt „tényezővé” válik. Az így világra jött gyermek szülei nemegyszer hangoztatják: „Az államnak kell a gyerek, akkor gondoskodjon róla.” A gyermek sok esetben társadalmi magányra születik.

Burokban. A netnemzedék óvott állapotban nőtt fel. Világháború, forradalom, rendszerváltás nem érintette. A szülők igyekeztek őket burokban tartani. Mamahotel, papabank. Az eredmény: a konfliktusok kezelésének hiánya. Amennyiben személyes vagy munkahelyi konfliktus keletkezik: a netfiatal elhallgat, elmenekül, lezárja a kapcsolatot. „Az érintőképernyők, az iPadek világába születik bele az új generáció, ez tény, de egyelőre nagy kérdés, hogy agyi fejlődésüket, érzélemvilágukat az új technológiák hogyan befolyásolják majd. Azt már látjuk, hogy a szülőkkel a partneri viszony öröklődik, olyannyira, hogy ez a korosztály már szinte családi tanácsadóvá lép elő, nem kell kunyerálniuk, könyörögniük a papának, mamának, hogy megkapjanak valamit, hanem a szülők a döntésekben sokszor rájuk hagyatkoznak. Inkább az az érzésünk, hogy a partneri viszonyból uralkodói helyzetbe jut a következő nemzedék.” (Joeri van den Bergh belga kutató, 2011)

Fordított szocializáció. Pedagógiai szakemberek is szívesen említik, hogy fordított szocializáció zajlik, a fiatalok tanítják az idősebbeket. De ez csak féligazság, mert nem terjed ki mindenre (így a nemzedékeket összetartó történetekre, a generációs tudásra sem); valamint a még fiatalabbak (az akár 5–10 évvel fiatalabbak) technikai tudásban lekörözik a mai okostelefonos fiatalokat is, s így egyik kisgeneráció sem szocializálódik a hagyományra. Kiberszocializáció vagy hiperszocializáció zajlik, mindent a neten, a netről, de ez csak felemás tudás: főleg technológiai és praktikus tudás, amelyet nem hat át az emberi közösségeket összetartó, elbeszélte történetekből kibomló spirituális tudás. Azt is mondhatjuk, hogy az új generáció új jelenségekben, formákban előnyös helyzetben van, de hosszú távú, generációkat összekapcsoló tartalmakban hátrányban.

Balázs Géza

Irodalom

Faragó Péter, 2017a. A kései Y-generáció hagyatéka a Z-generáció újdonsült egyetemistáira – értékrend és sportolás. Valóság, 2017/6: 13–27.

van den Bergh, Joeri, 2011. Sirályból király. Avagy ami kül az cool. Blahó Miklós interjúja. Népszabadság, 2011. május 28. 9.

A szerzőnek a netnemzedékről szóló szociográfiai-szemiotikai-nyelvi megfigyeléseit három részben adjuk közre: 1. A nyelv, 2. A test. Következik: 3. rész: A lélek.

Nem egyszerű az összetett!

A grammatika mint valódi szerkezetten bizonyos pontokon a matematikához és a természettudományokhoz közelít, még-hozzá a kevésbé népszerű természettudományokhoz, mint például a fizika, kémia, melyek akkor lépnek elő mumusként, amikor a tananyag absztrakttá válik. Az ismeretanyag eltávolodik a megfoghatótól, és olyan szabályokat kell megtanulni, melyeknek semmiféle tapasztalati hátterük nincsen. A grammatika gyakran emlegetett népszerűtlenségének hátterében is ez áll: kevés a gyakorlati és „tapintható” ismeretanyag ahhoz, hogy a tanulók elvont szabályokat értsenek meg vagy találjanak ki maguktól. A grammatika tanulásához több tapasztalatot kell szerezni, illetőleg szereztetni. Olvasztatni, énekelteni, számoltatni kellene, világot láttatni, tapasztalati összefüggéseket megértetni, alkotó munkát végeztetni. Ez válik olyan tapasztalati alappá, amelyből el lehet rugaszkodni a konkrétól az elvont felé.

A grammatika egyes témaköreinek oktatásában, a nehezebb fogalmak, nyelvi folyamatok, műveletek megértetésének során magam is gyakran keresem a párhuzamot más tudományterületek rendszerezésével, illetőleg (és főként) természeti folyamatokkal, jelenségekkel, természeti törvényekkel. Minden gyakorló tanár szembesül tudniillik azzal, hogy időnként a leghétköznább jelenségeket a legnehezebb definiálni, magyarázni, körülírni.

Az egyik legnehezebben megértethető tény az egyszerű és az összetett nyelvi egység fogalma. Már az általános iskolában megtanítjuk az összetett szó és mondat formáját, középiskolában összetett állítmányról beszélünk, az egyetemen pedig az összetett bővítmények, az összetett morféma, esetleg az összetett bővíthetőség és az összetett szófaji érték is a tananyag része lehet.

Az összetett szavaknál merül fel először a kérdés: hogyan lehet egy, ami kettő? Nincs-e ellentmondás abban, hogy az összetett szó (ami egy szó) két vagy több szóból áll?

1. kép: Vadgesztenye összetett levele, összetett virágzata, termése

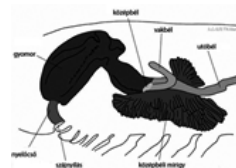
Ha csak egy vadgesztenye összetett levelére vagy összetett virágzatára pillantanak a tanulóink-hallgatóink, megértik, hogy az összetettség mindennapos szerveződés, és a jelenségben semmiféle ellentmondás nincs. A virágzat egyetlen virága szabályos és önálló virág, az összetett levél egyetlen darabja is önálló levélnek tekinthető, mégis csoportban élnek, önálló egységként. Nagyon leegyszerűsítve: az összetettség az elemek olyan mennyiségi többsége, amelynek végeredménye egy minőségi egység.

A nyelvtan igen látványos összetett egysége az összetett szó. Valóban egyenértékű és valódi szóformákból áll, ami azt jelenti, hogy a nem szóformákból álló összetett egységeket ki is vetjük az összetett szavak közül, például az ikerszókat (*ingyombingyom, lárfári*) még akkor sem soroljuk az összetett szavak közé, ha a két tagjuk pontosan megkülönböztethető. Azért nem, mert legalább az egyik tagjuk nem szó, hanem a szó formájára szóteremtéssel létrehozott módosított forma. Összetett szónak csak azokat a két- vagy többelemű szavakat tekintjük, melyeknek elemei külön szóként is használatosak, pl. *jégcsákány, hangsor, lemegy* – ezek a gyakoribb előfordulások. Vannak olyan összetett szavak is, melyekben a szó egyik tagja ugyan önálló töké, de csak az összetételben fordul elő: *belosztály, ruhanemű, gombamód, rakpart*. Ilyen típusú szóból

jóval kevesebb van. Az összetett szó felépítése a biológiai ábrák közül az összetett levél vagy virágzat felépítéséhez hasonló, melynek mindegyik tagja önálló levél vagy virág.

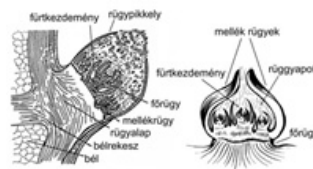
Az összetett mondat két szabályos nyelvi mondatforma kapcsolatából jön létre. Például: *Késik a vonat. Elmegyünk ásványvízért.* Összekapcsolva: *Mivel késik a vonat, elmegyünk ásványvízért; Ha/Amikor késik a vonat, elmegyünk ásványvízért;* tagmondatcserével: *Elmegyünk ásványvízért, ugyanis késik a vonat.*

Az összetett szavak és az összetett mondatok tagjainak egyenértékűsége, illetőleg a nyelvtani viszonyrendszer megengedi, hogy nyitott szerkezeteknél tovább növeljük az elemek számát, így létrejön a többszörösen összetett szó vagy mondat: *gazdasági-társadalmi-politikai (szövetség); Vettünk ásványvizet, beszaladtunk az újságoshoz, és beszélgettünk az utasokkal*. Gyakori nyelvi folyamat, hogy két alkotóelem egy tömbbé áll össze, és így kapcsolódik egy vagy több taggal, pl. *napfény és napfényimádó*, illetőleg *(Vészünk ásványvizet is, beugorhatunk az újságoshoz is), mivel a vonatunk sokat késik*. Ezek a többszörös összetételek, azaz a többszörösen összetett szavak és mondatok. A biológiában is megvan a többszörös összetettség jelensége és fogalma, ezt látjuk az összetett virágzat esetében.

2. kép: A rák összetett gyomra

Van egy másfajta összetettség-fogalom is. Míg az összetett szavak és mondatok egyfajta homogén összetettség-kategóriába tartoznak, addig létezik heterogén összetettség is. A heterogén összetettség olyan elemkapcsolódás, amelyben nem tökéletesen egyenértékű tagok kapcsolódnak össze, azonban a nyelvi cél, az elemátjárás funkciója tekintetében az összetétel kizárólag egy egységként kezelhető. A biológia szaknyelvében ez az összetettség-felfogás látható például a rák gyomrának magyarázatában, ahol a gyomor nagyobbik fele zúz, kisebbik része pedig kiválaszt. A szőlő téli rügye is heterogén összetettség, melyben a főrügy mellett mellékkrügyek egyfajta potenciális funkciót töltenek be, azaz tartalékul szolgálnak.

3. kép: A szőlő összetett téli rügye

A nyelvtanban ezt a modellt képviselik például az összetett igealakok: *úszni fog, vásárolni fogok*, melyekben az ige lexikális jelentését az infinitívusi szóalak, a paradigmatiszus értéket pedig a szóalakteremtő segédige hordozza. Ugyanilyen felépítettségű a segédszóval összeépülő múlt idejű és feltételes módú igealak: *elmentem volna, jesszerteltünk volna*.

Ugyancsak heterogén összetettség figyelhető meg a többtagú mondatrészekben. A névszói-igei állítmány igei szófajtságát a segédige képviseli: *egészes voltam, csinos leszel*. Az összetett állítmányból létrehozott összetett bővítmények grammatikai szófajtságát a segédigenév jelöli. Pl. *(Jó lenne) egészséges lenni* – összetett alany; *(Szeretnék) csinos lenni* – összetett tárgy; *Egészesen lévén (elengedték kirándulni)* – összetett határozó.

A nyelv mint gondolataink első és legfontosabb kifejezőeszköze – elvont elemek elvont szabályrendszere. De amennyiben a logikai műveletek, rendszerezések modellálhatók a tudományok vagy a művészetek egyes területein, a modelleket igénybe vehetjük a nyelvtani rendszert bemutató óráinkon is – csakúgy, mint az összetett levél vagy gyomor képét az összetett szavak ábrázolásában.

Lengyel Klára

Nem elváló igekötők

Bizonyára lesz olyan olvasóm, aki felszisszen ennek a címnél láttán, mert szerinte a szerzőnek ezt kellett volna írnia: *El nem váló igekötők*. Mások viszont elsiklanak fölötte, eszük ágában sincs kifogásolni. Nos, éppen erről szól mostani cikkem.

Lapunk egykori Nyelvi mozaik rovatában közel két évtizeddel ezelőtt már megpendítettem ezt a témát (*Amit a „szabad” szórendben sem szabad*, ÉA 2000/2. 5), és azóta is figyelem a jelenséget. Akkor ez volt a figyelmemet megragadó mondat: „A részletes frekvenciátáblázatot a Magyar Rádió Rt. műsormagazinjában, a Rádió- és Televízióújságban megtalálhatja.” Erről az volt a véleményem, hogy mivel a *Magyar Rádió Rt. műsormagazinjában, a Rádió- és Televízióújságban* szerkezetre, a mondat újságoló részére (ún. rémájára) nyomaték esik, az állítmány igekötőjének el kellett volna válnia az igétől: ... *találhatja meg*. Ha viszont nyomatékmentes mondatdal fejezzük ki ugyanezt, az igekötő marad az igéje előtt, de a szórend egy kissé megváltozik, az állítmány előbbre kerül: „A részletes frekvenciátáblázatot megtalálhatja a Magyar Rádió Rt. műsormagazinjában, a Rádió- és Televízióújságban.”

Azóta eltelt tizennyolc év, és egyre inkább az a benyomás alakult ki, hogy az igekötőknek ez az igéhez tapadása tendenciaszerűvé kezd válni. Például a Bartók rádióban rendszeresen hallok ilyen fel-, illetve lekonferálást: „A Pannon Filharmonikus Zenekar *közreműködik*, vezényel Bogányi Tibor”; „Dobozy Borbála *csemlázott*, és a Weiner-Szász Kamarazenekar *közreműködött*”. Vagy egy merőben más műfajból, a sportnyelvből merítve: „A show [ti. a Forma-1] ... folytatódik ... a Melbourne-i Albert Parkban. Ott, ahol 1996 óta szinte mindig először *felbőgnek* a motorok”. Egy labdarúgó-közvetítés műsorvezetője pedig ezt mondja az egyik játékosról: „... ahogy helyezkedik, azzal már rögtön helyzetet *kialakít*”. Jómagam mind a négy idézett mondatban az ige mögé tettem volna az igekötőt: *működik közre, működött közre, bőgnek fel, alakít ki*. Hogy miért, az az eddigiek alapján is nyilvánvaló: az igekötős igei állítmány olyan mondatrészt követ, amelyre nyomaték esik: *zenekar működik közre, kamarazenekar működött közre, először bőgnek fel, helyzetet alakít ki*.

A szóvá tett jelenség feltehetőleg összefügg azzal a nyelvi változással, amelyet 1983-ban „A sorrend *nem megfordítható?*” címmel tárgyaltam egy nyelvvelő cikkben (akkor ez újdonságnak számított). Az újítás lényege abban foglalható össze, hogy ha az igekötős ige *-ható, -hető* képzős melléknévi igeneve tagadó állítmányként épül be a mondatba, az igekötő nem válik el az igétől annak ellenére, hogy hangsúlyos elem, a *nem* tagadószó áll előtte. Az utóbbi három évtizedben ez a szórend egyre inkább elterjedt, sőt úgyszólván általánossá vált. „A szabadság *nem felosztható*” – szögezi le beszédében (illetve az azt ismertető magyar nyelvű újságcikkben) egy Nobel-díjas író. „Hálám és örömem *nem kifejezhető*” – írta egy irodalomtudós egy íróról (mind a kettő a magyar nyelv és stílus kiemelkedő ismerője voltak). „*Nem megkérdőjelezhető*, hogy...” – mondja egy miniszter a sajtótájékoztatóján. Az ilyen szórendnek az is oka lehet, hogy a fenti mondatok szerzői a *felosztható, kifejez-*

hető, megkérdőjelezhető szavakat már nem melléknévi igenévnek, hanem melléknévnek érzik, mint a *megható* vagy *meglepő* szót, melyeknek igekötője nyomatékos mondatrészt után is az ige előtt marad. De ez a téma külön cikket érdemelne, itt csak párhuzamként említettem meg.

Mielőtt azonban véget vetnék ennek a cikknek, hadd jegyezzem meg, hogy a nyomatékosság sem mindig egyértelmű. Ezért vannak olyan mondatok, amelyekben magam is nehezen tudnék választani az elváló és az el nem váló szórendű igei állítmány között. Lássunk tehát néhány ilyen példát is: „... a Toldi értelmezésével kapcsolatban *több probléma felvetődhet* egy tizenegy-tizenkét éves olvasóban”; „A programokat szerintem *remekül összeállították*”; „... néhány vándorló év után rátaláltunk Széphalomra, ahol, remélem, ismét *hosszabb távra berendezkedhetünk*”. (A két utóbbinak az a pikantériája, hogy nem másutt, mint lapunkban jelentek meg, mint-hogy a szerkesztő – rövid mérlegelés után – nem javította ki őket erre: *remekül állították össze, hosszabb távra rendezkedhetünk be.*)

Befejező példám egy olyan mondat, amelyet hónapokon keresztül hallhattak a kettős (vagy piros) metró utasai: „... a metró a Kossuth téri állomáson *megállás nélkül áthalad*”. Nem inkább: *megállás nélkül halad át?* – vetődött fel bennem minden egyes alkalommal, amikor arra jártam. Nem könnyű eldönteni, mivel a *megállás* hangsúlytalanul is ejthető (ekkor marad az igekötő az eredeti helyén), de hangsúlyosan is (ekkor viszont az igekötő az ige mögé kerül).

Azóta legalább ez a kérdés megoldódott, minthogy a metró már megáll a Kossuth téren. De az elváló vagy el nem váló (sőt nem elváló) igekötők még sok fejtörést fognak okozni a nyelvvelőlőknek. Legalábbis addig, amíg az igekötők végképp ott nem ragadnak az igéjük előtt.

Kemény Gábor

Még egyszer!

Pogácsát veszek egy utcai árustól. Azazhogy csak vennék, mert a nagy zajban nem érti, mit is akarok. Ezért mosolytalanul rám szól, imigyen: *Még egyszer!* Pedig nem haragszik rám, nincs is erre semmi oka. Az ő nyelvében azonban, úgy látszik, ezt kell ilyenkor mondani. Az eladó fiatal férfi, de másoktól is, idősebbektől is hallottam már.

Mint annyi más esetben, gyanakodhatnánk idegen nyelvi, például angol hatásra, de ezúttal nem így van. Az angolban ilyenkor az *I beg your pardon*, röviden *pardon* járja, a németben a *(wie) bitte*, a franciában a *plait-il*, a *vous dites* vagy a bizalmasabb *pardon* (mindegyik kérdő intonációval, a kérdőjeleket itt nem tettem ki). A *Még egyszer!* tehát nem idegenből jön, hanem törölmetszett magyar lelemény. Én azonban nem szeretem, ha vezényszavakban beszélnek hozzám (talán mert soha nem voltam katona).

Tanuljuk hát meg újra, de legalábbis ne feledjük el az udvarias visszakérdezésnek ezeket a hagyományos formáit: *Tessék? Kérem? Pardon?* Vagy ha mégis ragaszkodnánk a címűl írt felszólításhoz, egészítsük ki így: *Legyen szíves még egyszer mondani(, nem érttem)*. Vagy ilyen hosszú mondatot már nem érdemel egy magyar vevő?

A pogácsát egyébként megvettem, nem is volt rossz.

K. G.

Bagolyék és világosék

A sajátos többséget kifejező *-ék* toldalék mindenkinek ismerős az ilyenféle mondatokból: „*Nagyék, a tanítóék* az iskola mellett laknak.” Ennek a toldaléknak a státusáról elég sok vita folyt a szakirodalomban. Hosszú időn át általában képzőnek (vagy némi pontosítással jelszerű képzőnek) nevezték a gyűjtőnévképzőkre emlékeztető funkciója miatt. Az utóbbi negyedszázadban azonban egyre elfogadottabbá vált az a vélemény, hogy jellel, mégpedig az úgynevezett heterogén többség jelével van dolgunk. Míg a *-k* jeles, *hajók* típusú (homogén) többes szám egyszerűen annyit jelent: 'több hajó', a *tanítóék*-féle szóalakok megszokott jelentése nem 'több tanító', hanem 'a tanító és családja'. A heterogén többes szám tehát a középpontba állít egy személyt, és így nevez meg egy csoportot; a csoport tagjait éppen a közlésben kiemelt személyhez fűződő kapcsolatuk fogja össze. – A csoport természetesen nem csupán család lehet. A sportsajtóban például már elég régóta használatos, napjainkra pedig különösen divatosá vált az efféle csapatmegnevezés: *Szalaiék* 'a Hoffenheim labdarúgó-csapata'.

Megszoktuk tehát, hogy az *-ék* jelet hallva vagy látva heterogén többségre gondoljunk. Az egyszerű, homogén többséghez közelítő jelentés kifejezőjeként csupán mint kivételt tarthattuk számon a *katonáéknál* 'a katonaságnál' szóalakot az effajta mondatokban: „Majd megtanulod *katonáéknál*, mi a fegyelem!”

Az utóbbi időben – hogy pontosabban mióta, azt egyelőre nem sikerült megállapítanom – az *-ék* használatában változásnak lehetünk tanúi. Erre a szakirodalomban Mario Brdar, Brdar-Szabó Rita és Kugler Nóra kutatásai hívták fel a figyelmet. A toldalék funkciója továbbra is elsősorban a heterogén többség jelölése, de – különösen az interneten – fel-felbukkan az *-ék* homogén (jellegű) többes szám kifejezésére is. Ebben a szerepében főként olyan főnevekhez kapcsolódik, amelyek valamilyen embertípust, foglalkozást, intézményhez tartozást jelölnek. Példák az említett szerzők tanulmányai nyomán, a források írásmódjának megtartásával: „volt aki cikizett érte [ti. a telefonért] és azt mondta *új gazdagék* felé törekszem”, „*Rendőrék* továbbra is szolg. gépjárművek armadájával járnak húsos menüzni, ill. haza vasárnapi maradékra”, „*Kormányék* nekiesnének a fáknak is – tiltakozunk”. Az ilyen formák legtöbbször használójuknak az említett csoportról való negatív véleményét érzékeltetik, gunyoros éllel.

Történeti szövegtárak vizsgálatával Kugler Nóra kimutatta, hogy az *-ék* az egyszerű, homogén többség jelölésére a 16–18. században is használatos volt. Később azonban ez a funkciója háttérbe szorult, és csak mostanában kelt új életre.

A kissé hosszúra nyúlt, de aligha mellőzhető bevezető után a következőkben olyan adatokat szeretnék bemutatni az *-ék* homogén jellegű használatára, amelyeket meglepetésként találtam olvasmányaimban.

Nemrég újra elolvastam az Egri csillagokat. A Gárdonyi-regény a 20. század legelején született. Biztosan sokan emlékeznek arra a részletre, amelyben Bornemissza Gergely a gyalui esküvőre utazik, hogy azt lehetőleg megakadályozza. Megérkezésekor egy román családnál száll meg, és ott megfelelő, de nem éppen fejedelmi ellátásban van része. A királyné kastélyának konyháján viszont finom falatokhoz jut: „Gergely jó étvágygal evett. *Oláhéknál* bizony nem kapott délre egyebet, csak puliszkát.” Az *oláhéknál* szóalak nem emeli ki sem a házigazdát, sem a feleségét, tehát nem heterogén többes szám; szerintem egyszerűen ez

a jelentése: 'a románoknál'. – Ugyanezt a szóalakot ugyanilyen jelentésben (már célzott kereséssel) megtaláltam azon a CD-n is, amely Malonyay Dezső kalotaszegi néprajzi gyűjtését tartalmazza, szintén a 20. század elejéről: „*Oláhéknál* a pap csinál e' kicsi könyörgést, amikor belémnek a házba.”

Újraolvastam Fekete Istvánnak a század közepén írt ifjúsági regényét, a Tüskevárt is. Ebben Matula bácsitól valók a számunkra fontos adatok: „De menjünk, mert gyűnnek már a *szűnyogék*”, „De most már lássuk *rákékat*”. Ezek azért is érdekesek, mert a szakirodalomból és mindennapi tapasztalatainkból az *-ék* toldalékot – akár heterogén, akár homogén használatban – személyt jelölő főnevekhez kapcsoltan ismerjük, míg itt állatfajok megnevezéséhez járul.

„Állatos” példát találtam az ezredfordulóról való, Tóth Tamás Boldizsár fordította Harry Potter-regénysorozat negyedik részében is: „A padlót szalma, bagolyürülék, valamint – ahogy az *bagolyéknál* szokás – bagolyköpet, azaz emészthetetlen egér- és pocokmaradványok borították.”

A *szűnyogék, rákék, bagolyék* jelentése: 'szűnyogok, rákok, baglyok', tehát homogén többes számot képviselnek. Kicsengésük nem olyan negatív, mint az internetes adatokkal bemutatott, személyt jelölő szóalakoké. Inkább tréfás hangulatúak; olyan benyomást keltenek, mintha használójuk az adott állatfajhoz tartozókat egy nagy család tagjainak tekintené.

Az olvasmányaimban talált adatok nélkül az *-ék* homogén alkalmazását (nem számítva a régi, 16–18. századi előfordulásokat) szinte csakis internetes, esetleg újságírói öncélúddal támogatott divatjelenségnak gondoltam volna. Persze igaz rá ez is, de meglepődve láthattam, hogy (az idézett adatok tanúsága szerint) a szépirodalomban szintén vannak nyomai, méghozzá nem csupán a legújabb időkben.

Még nagyobb meglepetést okozott egy 1979-es szaknyelvi, pontosabban sakknyelvi adat a Győzelmünk a sakkolimpián című könyvből. Abból az elemzésből való, amelyben Haág Ervin nemzetközi mester az előző évi, aranyérmet hozó vetélkedés egyik fontos játszmáját mutatta be: „Korábban *világosék* azonnal ütöttek f6-ra, hogy kettős gyalogot idézzenek elő, hiszen a sötét vezér nem mozdulhat el a c7 pont mellől, de később rájöttek, hogy nem kell elsietni a cserét.” A homogén többes számot képviselő *világosék* szóalak itt azokat a versenyzőket jelöli, akik a világos bábokat vezetve a maguk játszmáiban ugyanazt a megnyitási változatot választották, mint amelyet az éppen elemzett partiban láthatunk. A szokatlan, nem heterogén formának itt nincs negatív melléklöngéje. Az elemző úgy tekint az adott változat híveire, ahogy például az azonos párthoz tartozókra szokás. Az *-ék* jeles forma szokatlanságával tréfás, bizalmas hangulatú. A megszokottabb fogalmazásmód ez volna: „Korábban itt *világossal* azonnal ütöttek f6-ra”.

A bemutatott kis példacsokorral természetesen nem az volt a célom, hogy jelentős elméleti újdonságokkal járuljak hozzá az *-ék* státusát érintő vitákhoz. Csupán olyan adatokat kívántam közreadni, amelyek felhasználhatók ahhoz, hogy ennek a toldaléknak a használatáról árnyaltabb és színesebb képet lehessen kialakítani.

A nyelvtörténeti vizsgálódást mindenképpen érdemesnek tartom a folytatásra, nyelvjárástanival is kiegészítve. (A jelenleg legfontosabbnak tartott nyelvjárástani kézikönyvekben nem találtam nyomát az *-ék* homogén alkalmazásának.)

És ha a téma szakértői elfogadnak tőlem egy tanácsot, arra szeretném biztatni őket, hogy az *-ék* jeles alakokkal kapcsolatos névelőhasználatot (és névelőmellőzést) is vegyék be vizsgálati szempontjaik közé. Úgy vélem, ehhez az itt közölt példáim is segítséget nyújthatnak.

Horváth László

Grammatikaoktatás – másként

Minya Károly cikkéhez szeretnék csatlakozni (ÉA 2017/4: 8), előrebocsátva, hogy teljes mértékben egyet-értek vele. Ezt írja többek között: „Általában elmondható, hogy az iskolai oktatásban a sok vitatható kategóriával operáló alaktani-mondattani elemzés helyett több fogalmazási és szövegértési gyakorlatra, nyelvi illetanra és beszédművelésre van szükség.” Ehhez viszont szerintem sokkal magasabb óraszámra lenne szükség, mert soha még ilyen alacsony óraszámot nem kapott iskolánkban az anyanyelv. Egyetlen adatot idézek: Eötvös József idejében, tehát 1868 után az első négy évben heti 11-11-10-10 anyanyelvi óra volt az osztott iskolában, de még a kommunista rendszer elején is, 1950-ben alsó tagozaton heti 11-12-14-12 óra volt! Azóta folyamatosan csökkent az anyanyelvi órák száma. Nézzék meg, most mennyi van; tudok olyan iskoláról, ahol heti 3 olvasás-írás óra van elsőben. Itt van a gond, a funkcionális analfabetizmus és egyéb problémák oka. Nincs elegendő gyakorlat.

Nem tudom, mennyire ismerik olvasóink az anyanyelvi tárgyak újkori történetét, az időksek talán, a fiatalabbak biztosan nem. 1950-ben volt egy nagy átrendezés. Előtte az elemiben, az első négy osztályban megtanították a nyelvtan alapjait. A nyolcosztályos gimnázium első három évében ismételték, bővítették, újratanították a nyelvtant. Utána stilsztika, retorika, poétika jött (nem mindig ebben a sorrendben), majd az utolsó két évben irodalomtörténeti összefoglalás. Am a stilsztikai, retorikai, poétikai oktatás irodalmi példákon történt, úgyhogy az irodalomtörténetnek az életkornak megfelelő részét már átvették a hatodik osztály végéig.

Ezt a rendszert 1950-ben megszüntették, eltörölték a stilsztikát, a retorikát és a poétikát, s a négyosztályos gimnáziumban helyettük ismét nyelvtan lett, immár harmadszor (az alsó és a felső tagozat után). Bihari János – nagy tudású, bölcs kollégánk a tanítóképzőben – akkoriban a Lónyayban tanított, s mesélte, hogy a gyerekek csodálkoztak: az érettségien alanyból és állítmányból kell felelniük? Abból, amit már öt évvel azelőtt megtanultak?

Az újítás nem működött a gyakorlatban. A gimnáziumi tanárok nem akarták harmadszor is csócsálni a nyelvtant, inkább elhagyták, amúgy is kevés volt az óra az irodalomra. Nekem kiváló magyartanárom volt (jelenleg ő is professor emeritus az ELTE-n), de egyetlen nyelvtanórát sem tartott, illetve egyet érettségi előtt a szóképzésből (rejtély, hogy miért éppen ebből). Jómagam megtartottam a gimnáziumi nyelvtanórákat, sőt kijavítottam és olykor újraírtam még a házi fogalmazásokat is (kérdézzék már meg a tanárokat, hogy javítanak-e, és hogy időre javítanak-e; megkapja-e a diák a következő órán a javítandó dolgozatot), s huszonhárom éven át tanítottam

grammatikát a tanítóképzőben, most mégis a következőket javaslom (persze, javasolhatunk bármit, úgyis fűtyülnek rá az illetékesek).

Alapvető követelmény volna a mindennapi magyarára. Középiskolában pedig nem tanítanak nyelvtant, hanem stilsztikát, retorikát és poétikát – ahogyan Eötvös József bölcs tantervkészítői meghatározták. Persze, a nyelvtani-helyesírási ismereteket a felszínen kell tartani, egyrészt a fogalmazások javításakor, másrészt a retorikához kapcsolva. A retorika ugyanis tanítja a négy stílus-erényt vagy stíluskövetelményt, egyikük a nyelvhelyesség (továbbá világosság, illőség, ékesség).

Teljesen neveltséges, ahogy ma beszajkózzák a gyerekek az érettségi nyelvtantételeket – terminusokkal megpakolva –, azután sürgősen elfelejtik őket. Egyébként érthetetlen számomra, hogy miért vették ki az érettségi tételek közül az összetett mondatokat. Nem lehet tizenkét év alatt az összetett mondatokat megtanítani?

1986–87-ben Fulbright-professzorként az USA-ban tanítottam. Akkoriban vezették be ott a portfóliózást, és teszteltek vég nélkül. A sok tesztelésnek a tesztre tanítás lett a következménye. Nem az irodalom, nem az élmény volt fontos, hanem a megfelelés a teszten, pontosabban annak a kitalálása, hogy milyen választ kíván a teszt készítője (elmondták nekem, hogy kétféle diák bukik meg a teszten: a teljesen felkészületlen és a zseniális). A tesztre tanítás pedig elképzelhetetlen mértékben viszsza-vertte a pedagógusok módszertani kultúráját, kreativitását. Ez az állapot – félek – elért benünket is. Úgy tíz évvel ezelőtt egy ELTE-s továbbképzésen felállt

egy magyartanárr, és megoldási kulcsokat kért a munkafüzeti tesztekhez. Mikor kellett egy magyartanárnak megoldási kulcs?

A nyelvtani alapokat gyönyörűen meg lehetne tanítani nyolc év alatt, vannak is jó programok. Ilyen volt a Dinasztia Kiadó Édes anyanyelvünk tankönyvsorozata, de a szegedi Mozaik tankönyvei is kiválóak voltak. Ezeket a tartalmas-játékos-ötletes, de mégis komoly sorozatokat szépen kilőtték, most az ollózások korát éljük. Legyen nyelvtanóra nyolc évig, de úgy, hogy meg is tanítsák a nyelvtant. Azt sem ártana megértetni mással a nyelvvel egyaránt, hogy a nyelvtan ismerete az általános műveltség része, sőt alapja. Utána pedig legyen stilsztika, retorika, poétika, sok-sok elemzéssel és szövegalkotással, szóban és írásban egyaránt. Élményközpontúan, gyermekközpontúan, bármilyenközpontúan, csak fogadjunk szót Babits Mihálynak, aki jó tanácsokat adott és nagy igazságokat fogalmazott meg Irodalmi nevelés című esszéjében: „aki stilsztikát sohasem tanult, az élet legszébb élvezeteinek egyikétől örökre meg van fosztva, mint a süket a zenétől. [...] Az ember szavakkal gondolkodik, és szavakkal cselekszik. A művelt ember gondolatokkal küzd, szavakkal csatázik. A leghatalmasabb fegyver a gondolat és a szó.” Egyáltalán: célja a mai iskolának a művelt ember megteremtése?

Adamikné Jászó Anna

Szálkák

Fordított gondolkodás

Az új típusú áruházakban, a plázákban sok mindent lehet kapni egy fedél alatt. Az árut két fő osztályba sorolják: élelmiszer és nem-élelmiszer. (Angolul: *non-food*.) Az utóbbi kategóriába tartoznak a tisztítószeresek, edények, háztartási gépek, játékok, sportszerek, ruhane-mű és még sok más. Furcsa megközelítés, az őse-mber vagy az állatok szemléletét idézi: a dolgokat az különbözteti meg egymástól, hogy ehetők-e, vagy sem. A gomba vagy ehető, vagy nem ehető. Amelyik nem ehető, azt nem használjuk semmire. Az előbb felsorolt áru-fajtákat azonban használjuk, mégpedig egészen különböző célokra. Régebben voltak ilyen árucsoportok: háztartási cikkek, tartós fogyasztási cikkek. Ezek a kifejezések mondanak valamit a dolgok lényegéről. Most azt mondják el az áru-ról, hogy mi *nem*.

Hasonló gondolkodás terméke az NGO. *Endzsi*ónak ejtik, mert az angol *non governmental organization* kifejezés rövidítése. Jelentése: nem kormányzati szervezet. Van néhány kormányzati szervezet: minisztériumok, államtitkárságok, kormányhivatalok. Minden más szervezet „nem kormányzati”: a szakszervezetek, kamarák, alapítványok, egyesületek, pártok, klubok, a sportszakosztályok stb. De nem ezeket hívják NGO-knak. Csak azokat, amelyek a kormányok munkáját akarják kívülről befolyásolni. Kilóg a lóláb!

Rövidítések divatja

A legjobb úton vagyunk afelé, ahogyan a Mézga rajzfilmsorozatban a 30. századbéli rokon beszél.

A piacon *parit*, *kovi ubit*, *tv-paprikát* árulnak. Az utóbbinak semmi köze a televízióhoz, *tölteni valót* jelent. Már távolságtartást igénylő kapcsolatban is *kösz*, *viszlát*, *viszhall* dívik. A *papír zsebkendő pézse*, jobb esetben *zsepi*, bár a *p* a zsebkendőben voltaképpen *b*, csak hasonló. A *légy szívesből lécci* lett, már írják is így.

A legrosszabbak a csupa mássalhangzó-ból álló rövidítések, ezeket ugyanis csak segédmagánhangzóval lehet kimondani. A segédmagánhangzó *e*, *é* vagy *á*. Elrettentő példa az SMS. Angolból átvett betűszó, hiába volt min-

den próbálkozás a helyettesítésére. *Ese-mes-nek* hangzik, tovább növelve a magyarban amúgy is túlterhelt *e* hangok számát.

A betűszavakat néha kiegészíti a közönség kimondható szóvá. Így lett – tréfásan – a Fővárosi Közterület-fenntartóból, az FKF-ből *Főkefe*.

Egy betű sok mindent jelölhet. Az *M* lehet *magyar*, *minisztérium* vagy *művelődés*. A *pc* személyi számítógép (personal computer) és politikailag korrekt. Az *AB* abortusz és Alkotmánybíróság. A *VB* végrehajtó bizottság és világbajnokság.

A betűszavak helyesírása is bonyolult: hol csupa nagybetű, hol kisbetű, hol részben nagy, részben kicsi. Mikor kell pont, mikor nem? Toldalékolni csak kötőjellel lehet őket, de akkor mi legyen a szóvégi magánhangzó nyúlásával? Az Eötvös Loránd Tudományegyetem rövidítése: ELTE – pedig az első hang valójában *ö*. Élőszóban, ha ragozzuk, csak úgy tudjuk mondani, hogy „az *eltén*”, de írásban nem tehetünk ékezetet az *egyetem* szót jelölő *E*-re.

Szerencsésebbek a szótagokból alkotott rövidítések. Az ilyenek akár valódi szavakká is válhatnak, mint a *ma-szek* (magánszektor) és a *közért*. Az utóbbi a Wikipédia szerint a Községi Élelmiszerkereskedelmi Rt. rövidítése volt. De hallottam a Közélelmezési cikket Értékesítő Részvénytársaság feloldást is.

Intézményeknek, szervezeteknek szinte kötelező a rövidített név. Így lett az Anyanyelv-ápolók Szövetségéből *ASZ*. Sután hangzik, és nincs benne egy jellemző hang sem. De mi lehetett volna? *ANYSZ* – ez nehezen mondható ki, az *ANYÁSZ* pedig csúfolkodásra adott volna alkalmat. Szintén a saját házukat tájáról: a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda rövidítésneve: *Manyszi*. Ez nem hangzik rosszul. Csakhogy a Magyar Nyelvstratégiai Intézet nevéből megtévesztésig hasonló rövidítésnév lett: *Manysi*.

Úgy is lehet rövidíteni, hogy a kevésbé fontos szavakat elhagyjuk. A Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány rövid neve: Bárczi Alapítvány.

Vajon hol hasznosítjuk azt a pár szótagnyi időt vagy papírt, amelyet nyelvünk csonkításával nyerünk?

Buvári Márta

A nyelvszegényítésnek sok-sok változatát látjuk, nagyon sokszor lapunkban is írtunk róla. Emlékeztetőül néhányat: a *durva* melléknév jó és rossz értelemben naponta hallható. Ha győz a csapat, *durva* eredményről beszélnek, ha kikap, akkor is. Alig halljuk: *leveti* a melegítőjét, helyette *leveszi*, pedig a jó nyelvértékű magyar ember nem keveri a kettőt. Évtizedekkel ezelőtt sokszor felhívtuk a figyelmet arra, hogy helytelen így mondani: add *oda* nekem, helyesen *ide*, ezzel szemben add *oda* neki. Ugyancsak megmaradt a házhoz *jö-vök* a házhoz *megyek* helyett. Egy kicsit finomabb nyelvhelyességi kérdés a *rá* és az *arra*, a *benne* és az *abban* használata: *arra* gondolok, hogy meg kell csinálni, de *rá* gondolok egész nap. A biztos vagyok *abban*, hogy ott lesz, más stílusú, választékosabb, mint a biztos vagyok *benne*, hogy ott lesz. Bárczi Géza A magyar nyelv életrajzában nem tartja művelt nyelvi változatnak a felszólító mód hosszabb alakját: *adjál*, *menjél*, *siessél*. Nagyon sokszor halljuk az ilyen változatokat azóta is.

Csak pontosan?

Bizonyos helyzetben el sem lehet képzelni ezeket, például a fegyveres testületekben parancsként megmaradt a *vigyázz*, *oszolj*, *indulj* stb. rövid alak.

A címben szereplő *pont* pedig az utóbbi néhány évben szorítja ki az addig jónak tartott szavakat. A *vágópont*tal kezdődött talán (a *vágóhíd* helyett), utána jött a többi.

Egy-két éve a totózó, fogadóiroda mellé a *fogadó-pont* is odakerült (gyakran *fogadó pont* írással). Ugyanott van már az idén *Lovi Pont* is, különírva. Van még *be-váltópont*, *beengedő-pont*, *emlékpont*, *gumipont* (egy gumiüzlet felirataként). A legújabb a posták mellett lévő automatákon olvasható *csomag-pont*. Nem volna jobb a *csomag-feladás*, *csomag-átvétel*? Az egyik vöröskeresztes iroda ablakán *Közösségi Pont* látható. Ez ugyan mit jelent?

A magyar nyelv eléggé gazdag, van szavunk szinte mindenre, kár elfelejteni a bevált szavakat, kifejezéseket.

Kovács József

Megbicsakló szólások

Egyik bulvárlapunk december 8-i számában a VV Fanni megölésével foglalkozó cikkben a feltételezett gyilkosról annak egyik ismerője így nyilatkozott: „Azt kell mondjam, hogy egyáltalán nem volt szimpatikus. ... Biztos *van vaj a füle mögött* – mondta a neve elhallgatását kérő énekesnő.”

Immár évek óta tapasztalom, hogy ez a szólásforma (*vaj van a füle mögött*) nem okoz semmiféle zavart. A nyelvhasználók jelentős részének már szinte természetes ez a forma. Bennem azonban bujkál a kisördög, hogy ne hagyjam szó nélkül ezt a félrecsúszóban levő szólást és néhány hozzá hasonlóan megbicsakló társát. Az, amely most megszólalásra késztet, egy régi közmondásunkra vezethető vissza, amely így hangzik: „Akinek vaj van a fején, ne menjen a napra!” Bátran elismerhetjük, hogy ez bölcs, egyúttal pedig szemléletes közmondás, mivel ha a vaj az embernek megolvad a fején a napon, akkor az bizony végigcsorog az arcán és a nyakán. Bárdosi Vilmos Szólások, közmondások eredete című munkájában ezt olvashatjuk róla: „A szólás alapja egy gyerekről szóló kis történet, aki vajat lopott, és a kalapja alatt akarta hazavinni, de a vaj a napon elolvadt, és lecsurgott.” A szerző azonban azt is jelzi, hogy efféle mondás bajor-osztrák nyelvterületen is ismeretes, s így lehet, hogy tükörfordítással állunk szemben. Megvallom, én e szólást hallva mindig arra gondoltam, s most is az a véleményem, hogy az aratás idején a földeken dolgozó férjüknél általában az ott dolgozóknak vitte ki az asszonykájuk az ebédet, s ami a kezében már nem fért el, azt tette a fejére. Mivel a Magyar néprajzi lexikon is ír az asszonyoknak ilyen áldásos tevékenységéről, én ezt a magyarázatot tartom a legvalószínűbbnek. De számunkra ezúttal nem is a közmondás eredete a fontos, hanem az, hogy a mondás idővel megrövidült, s *vaj van a fején* formában szólássá változott. Ekkorra már megszelídült, s képletesen csupán azt jelentette, hogy akire vagy akiről mondták, az valamiben vétkes volt, s ezért elmarasztalható, noha nem bizonyították rá a bűnösségét.

Nos, kétségtelen, hogy a *vaj van a fején* formából kialakult újabb kori *vaj van a füle mögött* változat is ezt jelenti, de ha használójától megkérdezzük, hogy miért jelenti azt, az illető csak nehezen tud rá válaszolni, mert nem idéződik fel benne az az imént már említett régi szokás, hogy az asszonyok, ha sok terhet kellett cipelniük, a kezükben vitt holmi mellett még a fejükre is tettek – na jó, tehettek – egy kis csomagot, benne gyümölcsöt, túrót vagy éppen vajat. Egy közmondás vagy egy szólás akkor jó igazán, ha szemléletes is, s mai jelentésének kialakulását is meg lehet magyarázni belőle. Persze, mi, magyarok tudunk magyarázkodni, a „fülünk mögöttese”

különösen. Azt mondhatják, hogy igen, vaj volt a fejünkön, de lecsurgott a nyakunkra, s ott landolt a fülünk mögött.

Írásom címében többes számot használtam, azért, hogy kutyafuttában még néhány más ki- vagy megbicsakló szólásra is felhívjam olvasóim figyelmét. Nos, tessék!

Összerúgják a port. Azt jelenti: 'hajba kapnak, összevesznek'. Ezt is értjük már; némelyik szólásszótár már fel is tünteti ezt a formát, de azért jó tudnunk, hogy az eredeti, beszédesebb változat ez: *összerúgják a patkót*. Ez valóban szemléletes, mert ha a patkók ütődnek egymáshoz az összerúgáskor, akkor azok csattognak, csengenek-pengenek, még szikrát is hánynak. De ha a verekedők csak a port rúgják össze, akkor annak nincs csattanása, sőt, még hangja sincs, legföljebb porfelhő borítja be a vitázó feleket. Erdemes a „poros”, jellegtelen *összerúgják a port* változat kedvéért lemondani a korábbi, színes, szemléletes *összerúgják a patkót* formáról?

Pálcát tör mellette. Napjainkban már ennek is „tudják” a jelentését, vagyis azt, hogy 'síkraszáll, kiáll mellette'. Ám megmagyarázni nem tudják, s ez nem is csoda, mert ez két szólás összekeveredéséből kialakult zagyalék. A két forma ez: *pálcát tör felette* (ez egy régi német jogszokásban gyökerezik, amelyben a pálca eltörése a büntetőeljárás befejeztét, a vádlott halálos ítéletének visszavonhatatlanságát jelentette), a másik pedig: *lándzsát tör mellette*, amelynek jelentése valóban ez: 'védelmébe veszi, kiáll érte, illetve mellette'. A két helyes forma

összekavarása akár így, akár úgy csak zavarkeltésre alkalmas.

Egy szónak is száz a vége. Elég sokan használják, pedig voltaképpen értelmetlenség. A két helyes forma, amelyekből kiformalódott, ez: *egy szó mint száz*, valamint *száz szónak is egy a vége*. Ez mindkettő nagyjából azt jelenti: 'végre döntsünk, nincs kibúvó, a dolgot meg kell tenni'. Az e kettőből kreált harmadik kusza, zavaros. Nem lenne jó, ha kiszorítaná a másik kettőt.

Végül ezt emelem még ki, mert úgy érzem, szinte sért bennünket nemzeti mivoltunkban: *nem enged a huszonegyből*. Az eredeti szólás ez: *nem enged a negyvennyolcból*. Arra mondjuk, aki nem tágít, nem enged az elveiből, többé-kevésbé úgy, mint a szólás első felbukkanása idején, az 1867-i kiegyezés előtti időkben azok a politikusok, akik nem voltak hajlandók eltérni az úgynevezett 48-as programtól. Jelentése később kissé módosult, politikai vonatkozása halványodott, de még így is mindenki számára érthetően történelmünk egyik fontos részét súríti magába. Ha ezt a szólást összevegyítjük a kártyásnyelvből származó *kivágja, mint a huszonegyet* szólással, múltunk egy darabkáját lúgozzuk ki nyelvünkéből. Lehet, hogy már hiába szólok, de még most is azt ajánlom, hogy ezt a megbicsakló, félresikló szólást ne hagyjuk tovább erősödni, tért hódítani, azaz ne engedjünk a negyvennyolcból!

Grétsy László

Örmester kisasszony

Engedtessek meg, hogy H. Varga Mártának (H. V. M. asszonynak) az Édes Anyanyelvünk 2017/5. számában megjelent nagyon érdekes cikkével részben vitatkozva, részben azt kiegészítendő, tegyek néhány megjegyzést.

A foglalkozások, tisztségek a modern angol/amerikai szóhasználatban csak részben, mondhatnám kis részben „genderizálódtak” az utóbbi időben a politikai korrektség jegyében. Ha a rendőr nő, az már valóban nem *policeman*, hanem *policewoman*, mint ahogyan – ha leány, asszony tölti be az elnöki tiszteket – a *chairman* helyett *chairwoman*-t, de még inkább egyszerűen *chair*-t mondanak. Ezekben az esetekben ugyanis az eredeti foglalkozásjelölés a *man* (férfi) szót foglalta magában. Ezzel ellentétben – a szerző állításával szemben – ha egy doktornőről beszélnek, az továbbra is egyszerűen *doctor*, és *lady doctor*-t kizárólag akkor használnak, ha az illető orvosnak a női mivoltát akarják hangsúlyozni. Más kérdés, hogy **megszólításként** az amerikai elnöknek a *Mr. President*, kormánya nőtagjának (ha éppen van olyan) a *Madam Secretary* jár. (A brit angol sajátossága, hogy a miniszterelnököt – ha férfi, ha nő – minden titulus nélkül egyszerűen *Prime Minister*-nek kell szólítani.)

A magyar szóhasználatban most kezd divatba jönni a foglalkozások – szerintem – erőszakos elnőiesítése. Természetesen rendben lévőnek találom a tanítónőt, a védőnőről és az óvónőről nem is szólva. Annál is inkább, minthogy ezekben az esetekben a nő mintegy a foglalkozáshoz köthető, vele egy szóba írandó. De vajon miért kell harmadik személyben *miniszter*, *igazgató*, *professzor asszony*ról beszélnünk? Miért nyilatkoznak a magyar politikusok, médiumok mindig Angela Merkel *kancellár asszony*ról? Vajon nem a német nyelvi hatás szűrődik-e itt át? Hiszen a németek, ha róla van szó, *Kanzlerin*ről beszélnek; nyelvük törvényei szerint nem is tehetnek másként. Viszont itt nemcsak a német női politikusok

magyar említését teszem szóvá. Lám, az angol Theresa May is gyakrabban szerepel a magyar sajtóban *miniszterelnök asszony*ként, mint e toldalék nélkül.

Akadnak persze egészen faramuci esetek is. Hogyan lehet/kell megszólítani egy frissen avatott rendőr örmestert, ha az történetesen fiatal lány? Az ő megszólítása bizony – hacsak nem akarjuk *örmester kisasszonynak*, netán *biztos úrhölgynek* címezni – *örmester asszony*. Igaz, a magyar – akárcsak a német vagy például a lengyel – a katonai rendfokozatokhoz régtől fogva hozzáteszi az *urat*, míg a brit vagy az amerikai hadseregben még a tábornokot is minden cífrázás nélkül úgy szólítja meg a közlegény (bocsánat, *közkatona*), hogy *General*. (Messzire mennénk, ha itt most a megfelelő francia formát – a *Mon Général*-t – is elemeznénk.)

Visszatérve a *miniszter asszony*ra (ismétlem: nem megszólításként, hanem olyan esetben, amikor harmadik személyben írunk, beszélünk valakiről), ez talán az az ugyancsak talán a németből átszivárgott szokással (vagy mondjuk ki: szervilizmussal) magyarázható, amely arra késztet bennünket, hogy nem egyszerűen X. Y. minisztert vagy N. N. professzort említünk, hanem a rangjuk után okvetlenül kitesszük az *urat* is. Angolban, de oroszban is egyszerűen elképzelhetetlen volna, hogy harmadik személyben *Mr. secretary of state*-ről vagy *goszpogyin professzor*ról beszéljen valaki.

Sőt az utóbbi években (évtizedekben?) már az is általánossá vált, hogy az ilyen urak/asszonyok tisztsége előtt a folyó beszédben elhagyjuk a határozott névelőt. Tehát: nem „a polgármester...”, hanem „Polgármester úr utasítása szerint...” „Államtitkár asszony kijelentette...” Lehet, hogy tévedek, de én ebben már végképp valamiféle hajbókoló szervilizmust érzek. Tessék csak odafigyelni, hogy a beosztottak milyen áhítattal lehelik a levegőbe: „Főigazgató úr arra utasított...”, „Főosztályvezető-helyettes asszony úgy rendelkezett...”

Kulcsár István

Guruci és kacskaringó

Milyen az íze a gurucinak meg a kacskaringónak? Elárulhatom, mind a kettő édes. Az utóbbi kicsit hasonlít a csörögéhez. Mindezt egy ritkaságnak számító, tájjellegű, mai kiadású szakácskönyvben találtam. De nemcsak a receptet, hanem azt is, hogyan kell megőrizni az egyes tájak ízeit, és nemcsak a süteményekben, de édes anyanyelvünkben is.

Nagymamáink receptjeiből – ízek a régi Hajdúnánásról – ez a címe a kis spirálfüzetes, fényképes kötetnek, amelynek nagy erénye, hogy nemcsak a hagyományokat őrzi, de a régi helyi ételek nevét is.

Ahogy a 17 ezres város fiatal polgármestere, Szólláth Tibor mondja, „Hiszem, hogy a gasztronómia a kultúra egyik vetülete. Ha megőrizzük gasztronómiai hagyományainkat, és a helyi ízek felé fordulunk, azzal biztosítjuk, hogy közösségünk értékei hosszú távon fennmaradhassanak.” Hasonlóképpen lehet ez a szavakkal is.

Amit szinte sehol nem láttam eddig, hogy a fogások nevei fonetikusán, a tájnyelvnek megfelelő írásmódban jelen-

nek meg a könyv lapjain. *Rózsatiszta, papucstiszta, tekert tiszta leves, csipkedett tiszta leves* – igen, az én közelebbi pátriámban így ejtik sokszor az *-t*, ahogy *ótonak* az autót. Csak leírva furcsa ez a XXI. században. Bennem mégis kellemes nosztalgiát ébresztett.

Érdekes, hogy bár jómagam debreceni vagyok, ami fél órányi autóútra van ma Nánástól, egészen másfajta fogások és nevek bukkannak fel a könyvben, nyilvánvalóan az életmód mássága miatt. Nagyon egyszerű és laktató fogások, amilyenek a határba járók hajdani fizikai munkájához szükségeltettek. Gyümölcs, zöldség, saláta, hal itt fel nem bukkan. Ezeket nem tartották ételnek. Van viszont *öreg gombóta, süle-müle, espékes, cinke, guruci, kacskaringó, lapóka, karimás kása, fordított vagy kétszeres kása, kavart pite, sulyom, bábkenyér, kött kifli, rítés, görhe vagy tepsis málé*.

Liszt, cukor, zsír, kukorica – hús csak ünnepen. Csoda, hogy nehéz hozzáigazítani évszázadok konyhai szokásait a mai kor igényeihez? Igaz, nem is ülték eleink fél napokat a számító gép előtt...

Elek Lenke

Naggyal vagy kicsivel: Brexit – brexit?

Bár szinte naponta foglalkozom a helyesírással, és talán elmondhatom, hogy érték is valamelyest hozzá, most férfiasan be kell vallanom: nem tudom, hogyan kell írni a *Brexit/brexit* szót. Kis kezdőbetűvel vagy naggyal? A *B/brexit* szóösszerántással keletkezett a *British* és az *exit* szavakból. A problémát az okozza, hogy az angol nyelvben a *British* (brit) melléknév nagy kezdőbetűs.

Az angol nyelv különösképpen kedveli ezt a szóalkotási módot. Íme néhány példa: *phlog* (*photo* + *blog*), fotónapló, fotómegosztó portál az interneten; *carfie* (*car* + *selfie*), autóban készített selfie, önfotó; *netizen* (*net* + *citizen*), tudatos hálózati polgár, olyan, aki aktívan használja az internetes szolgáltatásokat; *fanzin* (*fan* + *magazine*), internetes magazin; *vlog* (*video* + *blog*), videoblog, videókat tartalmazó internetes napló.

Természetesen a magyar nyelvben is találkozunk efféle új keletű kifejezésekkel: *elitokrácia* (*elit* + *demokrácia*), gazdasági és pénzügyi fölényen alapuló uralmi rend, amelyet egy szűk, de globális hatalommal rendelkező elit ír-

A kép forrása: <http://www.bbc.com/news/uk-politics-32810887>

nyít; *bloggerina* (*blogger* + *balerina*), női blogger; *betyár-burger* (*betyár* + *hamburger*), káposztás hamburger édes buciban kolbászos hússal, tormás szósszal; *arckini* (*arc* + *bikini*), olyan maszk, amely az arcot védi a káros napsugárzástól; *burkini* (*burka* + *bikini*), muszlim nők számára készített fürdőruha, csak a kéz- és lábfej, illetve az arc látszik ki a gyakran napellenzővel is kombinált ruha alól; *kockárda* (*kockás* + *kokárda*), kokárda alakú, kockás szalagból készített kitűző. Azonban a fenti esetekben mindig két kis kezdőbetűs szó vegyült.

A *Brexit/brexit* esetében a mértékadó országos napilapokat tekintve az állás döntetlen. Patthelyzet. Kettőben nagy kezdőbetűvel van írva, kettőben kicsivel. Mi a perdöntő? Az, hogy az egyik, azaz az első szó nagy kezdőbetűs, vagy az, hogy a jelölése köznévi értékű: egy ország távozása az Európai Unióból. Kilépés. Ha ez eldőlt, utána

már könnyű dönteni az alábbi mondat helyesírásában is: „Az összetételek írása is az alapdöntéstől függ: *brexitnépszavazás/Brexit-népszavazás*, *brexitszámla/Brexit-számla*, *brexitügyi miniszter/Brexit-ügyi miniszter*.”

Azt már csak nagyon óvatosan jegyzem meg, hogy a sajtónyelvben megszületett a *Merxit* (*Merkel* + *exit*) kifejezés is, amely Angela Merkel német kancellár távozását, illetve a menesztésére való törekvést jelentette.

Minya Károly

Lasponya

Nagymamám emlékére

Idén decemberben lesz egy éve, hogy nagymamám már nincs köztünk. A nagymama jól beszélt a nyugati nyelvjárást, és így szakdolgozatomnak is adatközlője volt. Kilenc adatközlőm közül az ő beszéde volt az egyik legkevésbé köznyelvies.

Egyik nap nagymamám így szólt édesanyámhoz: *Köszönöm, hogy vettetek a celli piacon egy kis lasponyát.* A *lasponya* tájszóra rögtön felkaptam a fejem. A szó a Kis magyar tájszótárban 'kis, körte alakú, barnás héjú, savanykás gyümölcs; naspolya' jelentésben van meg. A *naspolya* szó különböző változatai számos európai nyelvben megtalálhatók, így vándorszónak tekinthető (TESz.).

Mikor meghallottam ezt a szót, nyomban kedvet kaptam a gyűjtéshez. Gyorsan előkerült a diktafon, magam alá rántottam a közelben lévő puffot, és egy 21 perces irányított beszélgetést rögzítettem, aminek a témája a gyümölcsök voltak. A nagymamám beszédében többféle, a nyugati nyelvjárással jellemző jelenség is előbukkant. Lásuk őket!

- gyakori a hosszú *ú, ű és í* rövidülése (*füttenyi, hüvösset, viz, husüzem, buzaierő* 'búzaérő')
- megkülönbözteti a nyílt *e-t* és a zárt *ë-t* (*lesték, feketë, kevervë, nekijjë*)
- az *ö-zés* viszonylag gyenge fokú (*ölég, belüllö*)
- nyitódó típusú kettőshangzók: *iëretlen, hiëjját, fahiëjj, iëjjel, eliëgettem, buzaierő, gyümüöcs*
- az *ly* helyén *l*: *hel*

- gyakran kiesik a szótagzáró *l*: *kétódat, főforraljuk*
- a főnévi igenév képzője *-nyi* (a nyugati nyelvjárásokban néhány alakban *-nya* is előfordul): *kiszedegetnyi, befőznýi, átforgatnyi, írnyi, füttenyi, etetnyi*
- a *v* zöngésít a *tödvö* 'töltve' alakban
- a magánhangzóközi nyúlás: *szöllő, fiatallabb, belüllö, pallás, pappirra, füttenyi*

A nyelvi sokféleséget – akár a társadalmi, akár a területi sokszínűséget – lenyűgözőnek és megőrzendőnek találom.

Már a 19. században, a ma Celldömölkhez tartozó Alsóságon élő és alkotó Kresznerics Ferenc Magyar Szótár Gyökérrenddel és Deákozattal című jelentős munkájában nagy számmal jelentek meg az általa gyűjtött helyi nyelvjárási szavak, közöttük a címben szereplő *lasponya* is előfordul.

Ha valaki szeretne még olvasni a nyugat-dunántúli nyelvjárásról, annak több kiadványt is figyelmébe ajánlhatok: A magyar nyelvjárások atlaszát (röviden: Nyelvatlaszt), Végh József Örségi és hetési nyelvatlaszát, Balogh Lajos Büki tájszótárát, Molnár Zoltán Nyelvföldrajzi-szociolingvisztikai vizsgálatok a magyar nyelvterület nyugati régióiban című művét stb.

A régi Vas megye határon túli részei iránt érdeklődőknek Penavin Olga muravidéki atlaszát, Bokor József és Guttman Miklós A muravidéki magyarság anyanyelvéért című tanulmánygyűjteményét és Kolláth Anna Magyarul a Muravidéken című művét ajánlom. Aki pedig a Burgenlandban beszélt tájszólást szeretné megismerni, az Imre Samu A felsőőri nyelvjárási című monográfiájából és Felsőőri tájszótárából csemegézhet. Jó *édvágyat*!

Bincze Diána

Szó szót követ

A színészek beszéde

Színházba járva előfordul, hogy hol a színészek hangerejét, hol az artikulációjukat nem tartjuk elégségesnek, netán beszédhibát észlelünk. A színművészek beszédéről kérdeztünk meg szakembereket.

Kérdésünk így szólt:

Sokszor olvasni, hallani: sok fiatal színész már nem beszél olyan szépen, mint előző századi elődeik. Ön szerint a színpadon fellépőknek mennyire kell „szépen” beszélniük, baj-e az, ha például enyhe orrhangjuk van, vagy kissé raccsolnak, vagy pedig ezzel is a társadalomképet tükrözik, ami amúgy is a színház feladata?

SOLTÉSZ BÖZSE színművész • Pesti Magyar Színház (Budapest)

A színház feladata nemcsak a pillanatnyi társadalomkép tükrözése, hanem az emberi lét minden idejű és formájú megnyilvánulásainak megformálására, feldolgozására nyíló, végtelenül gazdag színpadra transzformálási lehetősége, és ennek tudatos használata. Azt gondolom, hogy a színész akkor alkalmas ezt a munkát ellátni, ha éppilyen gazdag átalakulási képességgel, stílusérzékkel végzi „szent” feladatát, természetesen ez testi-lelki-szellemi egységét érintő elvárás. Ezek alapján szerintem a színész nyelvi megnyilvánulásának alaphelyzete is elsősorban a szép tiszta beszéd, amellyől – ha az írott anyag, a rendező, az alkotás folyamata kívánja – bármilyen meghatározott irányban eltérhet.

MINYA KÁROLY intézetigazgató főiskolai tanár • Nyíregyházi Egyetem (Nyíregyháza)

Nagyon enyhe raccsolás és orrhang szerintem még elfogadható. Ez már az előző századi színészek körében is előfordult. Nagyon fontos ugyanakkor, hogy a szereplők szavát az utolsó sorban is lehessen érteni, illetve hallani. Ez nem múlhat a színház akusztikáján, kizárólag az előadóművészen. A színészi beszéd és artikuláció alapvetően szükséges elem, a hangzóság megteremtése a hangtámasszal és a profi hanghordozással elengedhetetlen. Véleményem szerint a Színművészeti Egyetemre nem is vesznek fel beszédhibás hallgatókat. Természetesen tudom, hogy napjainkban milyen sok egyéb színtanonoda létezik, és nincs kizárva, hogy ott ezt „nem veszik észre”.

HAVAS JUDIT előadóművész, irodalomtörténész • Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

A színpadon szépen kell beszélni: jó légzéstechnikával, helyes artikulációval. Ha a mesterségbeli tudás birtokában van a fiatal művész, bármit, bárkit képes megjeleníteni hangban is. Ha szerepe szerint raccsolnia kell, raccsolni fog, ha orrhangon kell megszólalnia, technikai tudás birtokában, a helyes intonáció elsajátításával az is megoldható feladattá válik. Minden színpadi megszólalás alapja a gyakorlás, amely sok türelmet, odaadást és alázatot kíván. Mint minden hivatás. S ezt a követelményt a világot jelentő deszkákra lépő fiatal színész sem úszhatja meg.

OLÁH TIBOR vezetőtanár, alkalmazott nyelvész • Budapesti Fazekas Mihály Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium (Budapest)

A színháznak több szinten értelmezhető feladata van: meg kell jelenítenie a kor társadalmi, erkölcsi problémáit, az egyénre gyakorolt hatását; ábrázolni az aktuális jelen ellentmondásait, kérdéseit. A társadalmi mellett azonban a nyelvi vonatkozásai is jelentékenyek: része a nyelvi szocializációnak (nyelvi mintaként, beszédmintaként szolgál), kommunikációs csatornának tekinthető.

Milyen legyen a színház nyelvhasználata? Tükrözze a mindennapi köznyelvet (a koinét, a szlenges köznyelvet); legyen kimunkált, emelkedett (szépirodalmi) vagy normatív?

S hogy áll mindehhez a befogadó, a néző? Sokan csak a szórakoztatást kívánják meg a színháztól, a show-t. Míg a színházat a kultúra részének tekintő nézőközönség a játékon kívül autentikus nyelvi stílust, érthető beszédet is elvár. A tiszta, érthető beszéd a befogadás lényeges feltétele. A színész alakíthat lordot vagy mutáló srácot, részegét vagy józant, ha minden esetben ugyanúgy beszél (orrhangzós, pösze stb.), a karakter nem lesz hihető.

A színház nyelvhasználata legyen autentikus, a színész beszéde tiszta, érthető, tagolt; legyen képes elmondani egy Kosztolányi-verset, de ha kell, hitelesen alakítson dadogót vagy nyelvészprofesszort a színpadon.

TOMASEVICS ZORKA szinkronrendező, egyetemi tanár • Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem; Pázmány Péter Katolikus Egyetem (Budapest)

A színész akkor beszél jól, ha a szerepéhez alkalmazkodik. Egy átlagos darabban helyes, ha az irodalmi nyelvet szépen, tisztán mondja, bő levegővel a meghitt beszédet is hallhatóvá teszi, a szóvégeket nem nyeli el, hiszen a todalékból tudjuk meg az összefüggéseket, viszonyokat. A különös, furcsa figurákat beszédtechnikával is lehet jellemezni, hálás dolog, szereti a közönség. Minden beszédhiba elfogadható, ha indokolt és érthető. Pódiumműfajban csak szép, helyes, közérthető beszédet tudok elképzelni, persze ilyenkor kevesebb az aláfestő gesztus és mimika is, amely a színpadon segíti a megértést. Ma már ritkább élvezet a szépen zengő hang, amely egyszerűen értelmezve adja tudunkra a mondandót, és nem a szavakon kell gondolkodni, hanem a közvetített gondolatot.

DETTRE IMOLA logopédus, gyógypedagógus • Baranya Megyei Pedagógiai Szakszolgálat (Pécs)

Nagyon fontosnak tartom, hogy mindenki, aki nyilvánosan megszólal, a magyar nyelv szabályainak megfelelően tudjon beszélni. Mint logopédus, szabályként fogom fel a szép kiejtést, a helyes és pontos artikulációt is. Ez különösen igaz azokra, akik „hivatásos beszélők”. Így elvárás a televízióban, rádióban megszólaló műsorvezetőktől, bemondóktól.

A színészek esetében ez az elvárás még erőteljesebb, ők művészként a beszédet is művészi szinten műveljék! Ahhoz, hogy hitelesen bűjhassanak különböző karakterek bőrébe – akik más-más stílusban beszélnek –, szilárd alapokra van szükség. Azok esetében, akik hivatásszerűen űzik a beszédet, nincs mentség a beszédhibákra, hiszen kiváló logopédusok vannak, akik ebben hatásosan tudnak segíteni. Példát kell adni, mutatni, hogy a gyermekek, fiatalok számára evidens legyen a nyelv szabályos használata. Ez az SMS-ek és egyéb telefonon bepötyögött, ékezetek nélkül írt, rövidítésekkel teletűzdelt kommunikáció korában különösen nagy jelentőségű.

MÁR ORSOLYA magyartanár, intézményvezető • Antos János Általános Iskola (Réty, Románia); óraadó oktató • Babeş-Bolyai Tudományegyetem (Kolozsvár)

A színész munkaeszköze a beszéd, amelynek segítségével érzelmeit, gondolatait kifejezi. A beszéd elsődleges megnyilvánulás a színpadon, tisztasága nagy jelentőséggel bír. A társadalom számára mérceként kell, hogy szolgáljon. A színházi előadás alatt a néző lépjen ki a mindennapi élet gondjaiból, „szennyeiből”, és kerüljön olyan közegbe, ahol a szép beszéd példaértékű, beszédnevelő hatású.

„Ha mi árnyak nem tetszettünk, / ne lássatok hibát bennünk” – adja Shakespeare Puck szájába a Szentivánéji álomban (Nádasdy Ádám fordításában). Napjainkban már nem vagyunk ennyire elnéző nézők, szeretnénk, ha a színházban érthető, tiszta beszédet hallanánk, és ha a beszédhiba nem állapot, hanem eszköz lenne a színész számára.

Blankó Miklós és Mayer Péter

Halogatás, önfeladás

Delesaga Gyula temesvári villamosmérnököt kérdezi Balázs Géza

Delesaga Gyula (1949) villamosmérnök az 1970-es években Romániában több szakterületen bevezette az ivhegesztést. 1976–2005. között a Temesvári Műszaki Egyetemen tanított (1998-tól mint egyetemi tanár). Alapító elnöke a magyar egyetemi oktatókat és tudományos kutatókat összefogó Techné egyesületnek. Temesvári kalauz című könyvének jóvödelméből a Szórvány Alapítvánnyal karöltve megalapítja a Temesvár Díjat (2004) a temesközi magyar hagyományok ápolásában jeleskedő elemi iskolai és középiskolai tanulók részére. Amikor megkérdezem tőle, hogy egy temesvári értelmiségi miért fordul a magyar szaknyelv kérdéseire, visszakérdez: Miféle magyar ember az, aki nem tudja magát anyanyelvén kifejezni a munkaterületén is? Majd ezzel indokolja: zavaró, hogy magyar kollégákkal beszélgetve az ember bénázik, ha szakszavakra kerül sor. 1986-tól végez Romániában magyar nyelven műszaki tudomány népszerűsítést (A Hét, Korunk, Hargita kalendárium, Szabad Szó, Hargita, Romániai Magyar Szó, Firka, Heti Új Szó).

Delesaga Gyula és Balázs Géza Temesváron

– Csak az beszéli a magyar szaknyelvet, aki tudatosan akarja. Az idősebb generációból inkább az oktatásban részt vevők, az ifjabbakból azok, akik Magyarországon tanultak, mások, akik oda-válto cégek alkalmazottai lettek (a Sapientia egyetem műszaki karán, Marosvásárhelyen tanulók indulásból ehhez vannak idomulva).

Készítéttél egy román–magyar, magyar–román szakszógyűjteményt; mire lehet ez alkalmas?

– A magyar szaknyelv fenntartására Romániában. Az erdélyi, de Magyarországon munkát vállalóknak, a Magyarországon továbbképzésre jelentkezőknek, az akár Magyarországon, akár Erdélyben konferenciákon részt vevőknek, az üzleti alapon érintkezőknek, tárgyalóknak, kiegészítve: a Temesváron minden évben megrendezendő Határon Túli Műszakis (Magyar) Diákok Tudományos Diákkonferenciája résztvevőinek, a hivatalos akkreditációval rendelkező magyar–román, román–magyar fordítóknak, tolmácsoknak.

Sürgéttél, hogy nem szabad halogatni a szakszógyűjtemény közzétételét...

– Fogyunk, nemcsak fizikai értelemben¹, de kultúránkban, hozzáállásunkban, önmagunk magyar létében is. Az ilyen jellegű kiadványok kézbevétele, olvasgatása, csak úgy, minden cél nélkül is, segíthet lassítani ezt a folyamatot. De a beavatkozás sürgős, máholnap nem lesz kinek!

Részlet Delesaga Gyula román–magyar műszaki szószeredetéből:

Curent de ieşire: kilépőáram; curent de intrare: belépőáram; curent de mers în gol: üresjárási áram; curent de rupere: megszakítási áram; curent de sarcină: terhelési áram(erősség); curent de scurgere: szivárgási áram; curent de scurtcircuit: zárlati áram; curent de stabilitate dinamică: dinamikus határáram; curent de suprasarcină: túlterhelési áram; curent de vârf: csúcsáram; curenta (a): megráz; curenti slabi: gyenge áram; curenti tari: erős áram; curentul prin arc: íváram.

¹ Fizikai fogyás Temesváron: az 1992-es és az utolsó, 2011-es népszámlálás között a magyarok 16 169 fővel megfogytak, ami 9,50%-ról 4,87%-ra való csökkenést jelent a város összlakosságához viszonyítva.

Hosszú időn át tanítottál a román nyelvű Temesvári Műszaki Egyetemen. Mikor született meg és milyen tanulságokkal bír a megalapítása?

– Magyarország második műszaki egyetemének Temesváron történő megalapítására 1906-ban tett javaslatot a város. A magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1911-ben elutasítja a kérelmet. Ezek után, 1912. április 29-én, a temesvári vezetés felkéri Zelovich Kornélt, a Budapesti Műszaki Egyetem tanárát az egyetem alapítási jogosságának megvizsgálására. Zelovich professzor a nyugati országokkal való összehasonlítás alapján jogosnak tartja a kérelmet. A Városi Tanács 1916. július 11-én ismét a magyar kormány elé terjeszti az egyetemalapítást. Apponyi Albert miniszter megbeszélésre Budapestre hívja a temesvári városháza küldöttségét. Az 1917 novemberében megtartott találkozón a városvezetés igen komoly támogatást ígér a létrehozandó egyetemnek: telket, épületet, lakásokat, kollégiumot. A megvalósítást a világháború megghiúsítja. 1918. október 31-én kikiáltják a Bánsági Köztársaságot. 1919. július 28-án megalakul a román adminisztráció. Az impériumváltás után a román értelmiség azonnal felismeri a műszaki egyetem temesvári alapításának fontosságát. Ferdinánd király aláírásával 1920. november 15-én megszületik a Temesvári Műszaki Főiskola (Școala Politehnică). Amit a magyar hatóságok sok esztendő alatt nem voltak képesek dű-

lőre vinni, azt román megfelelőik bejövételüktől egy és negyed év alatt, simán keresztülvitték! Ilyenformán a Temesvári Műszaki Egyetem kezdetétől román nyelvűként működik, lehetetlenné téve a magyarság számára visszaállítási igények felvetését.

Temesváron tehát nincs magyar nyelvű felsőoktatás, de már magyar lakosság is alig...

– Hogy mire vezethet a szűk, pillanatnyi (esetleg rosszul értelmezett) érdekek: a napokban megnyílt Temesváron, a főterén a nagy karácsonyi vásár. Míg két-három évvel ezelőtt éppen csak megjelentek a kürtöskalácsosok, az évek során annyira felkapottak lettek, hogy tegnap legalább tizennyegyet számoltam. És most jön a lényeg. Az idei évig szépen ki volt írva minden ilyen butiknál: *Kürtös kalács*. Tegnap már csak két-háromnál, néhányánál semmi kiírás, egynél csak románul: *Cozonac secuiés*, azaz Székely kalács; egynél pedig annyi, hogy *Bunicuța mea, M-Ciuc*, azaz Nagymamácskám, Csíkszereda (rövidítve). Úgy gondolják, hogy ha nem írják ki magyarul is, akkor jobban tetszik a románoknak, tehát több vevőjük lesz. Állítom, hogy nagyon jól vették, amíg csak magyarul volt kiírva, így viszont lassan elvész a magyar eredet, magyar felírás, és megjelenik az igény, hogy csak románul legyen ez is kiírva. (Akár a szomorú emlékü diktatúra korabeli viccben: az akasztásra ítélték buzgalmukban önként, anélkül, hogy valaki kérte volna, hozták a kötelet is a hóhérnak.) Az árusok ráadásul magyarok voltak, az ún. erdélyi tömbből, beszéltem velük. Na, ez az önfeladás!

Milyen sürgető feladatokat látsz még a nyelvstratégia terén, mit kellene tenni és kinek?

– Meg kell tartani a műszakis magyar egyetemi hallgatókat a szórvány egyetemi központokban, így Temesváron is. Kellene egy elit szakkollégium egyetemi hallgatóknak (Bolyai-szakkollégium néven szóba került már, de még nem valósult meg). További ösztöndíjak, támogatások magyarországi egyetemek évközi látogatására, kutatók cseréjére, tudóstalálkozók szervezésére. Anyaországi előadók meghívása: általános ismeretekről és a legfrissebb szakmai újdonságokról. A temesvári Bartók Béla és Szent Gellért Gimnáziumok ismeretterjesztő anyagokkal való támogatása.

Temesvár a Bolyai-geometria, az új világ kiindulópontja... Mi-re sarkall ez bennünket?

– Az, hogy „semmiből egy új, más világot teremtettem...”, arra kellene, hogy sarkalljon minket, itteni temesvári magyarokat, hogy valami jóval törekedjünk kitűnni a többségből, megszerezve ezáltal becsülésüket! De hogy ne vesszen nyomunk rövid időn belül, szükséges egy olyan erős törekvés, amely beemelhet a többségiek elitjébe anélkül, hogy magyarságunkat feladnánk.

Korpuszalapú vizsgálatok az igekötők körében

A magyar igekötőknek könyvtárnyi irodalmuk van, mégis bőven akadnak megválaszolatlan kérdések a témában. Egyáltalán: milyen szavakat sorolunk az igekötők közé? Erre azért nehéz válaszolni, mert az igekötőség (és egyébként a legtöbb szófaji kategória) határai elmosódottak.

A *meg* igekötő voltát nem szokás megkérdőjelezni, míg például az *oda* vagy a *tovább* körül sok a bizonytalanság. Ez különösen akkor figyelhető meg, ha távolra kerülnek a mondatban az igétől. Epp ezért bizonytalanok lehetünk, ha a következő mondatnál találkozunk: *Ubulka, csábítson téged a rettyezati nagy barna medve oda* (ezzel egyébként bárki találkozhat a Magyar Nemzeti Szövegtárban [MNSZ]). Az *oda* minősülhet határozószónak, de akár igekötőnek is egy hagyományos elemzésben. Akadnak olyan furcsa szavaink is, mint a *hanyatt*, amit sokan szeretnek egybeírni az igével (*hanyattesik, hanyattvágódik*), mégsem egyértelműen igekötő. Valamiért a *jólesik*-et is jólesik egybeírni (talán a *jól* rövidsége miatt), míg a *rosszul esik*-re ez már nem jellemző.

Egy kicsit még folytatom a furcsaságok sorát. Ha *ránézek* Ubulkára, akkor van egy igekötős igém a mondatban. És ha Ubulka *ránéz*? (Az MNSZ-ben 164-szer szerepel ez a szóalak.) Itt egy személyragozott igekötőt látok vagy egy személyes névmást? A mondat írója valószínűleg összetartozónak vélte az igével, ezért írta őket egybe. Ha pedig szóba került az összetartozás: az *össze* igekötővel többször megesk az, hogy fokozni kezdik, és mégsem írják külön az igétől: *Készséggel összebbfogom most már az elmondandómat*.

A bevezetőben feltett kérdés alól a prototípuselmélet segítségével bújok ki. Ez a kognitív szemantikából kölcsönvev elképzelés azt mondja, hogy egy kategóriának vannak tipikus képviselői, és a kategória többi jelöltje elhelyezhető egy skálán aszerint, hogy a tipikus képviselőhöz mennyire hasonlítanak. (A pingvin például nem olyan erős jelölt a madársági versenyen, mint a veréb vagy a fecske). Ez az igekötőkre is alkalmazható. Az igekötőségnek jellemző jegyei vannak, és minél több ilyen jegye van egy adott szónak, annál közelebb áll a prototipikus igekötőkhöz.

Ahhoz, hogy idáig eljussunk, még nem feltétlenül lett volna szükség korpuszok használatára. Ahhoz viszont, hogy rendszeres mintákat vegyünk észre (tulajdonképpen az igekötők viselkedési mintáit), már nélkülözhetetlen a korpuszalapú kutatás. Érdekes és egész könnyen megválaszolható kérdés az, hogy egyes igekötők mennyire távolodnak el a mondatban az igéjüktől. Az MNSZ 2.0.3 verzióján végzett mérések¹ a következőt mutatják:

Az igekötő 63,7%-ban közvetlenül az ige előtt áll, 35%-ban pedig rögtön az ige után. Ugyanakkor látunk példákat a szélsőséges eltávolodásra az igétől „balra” és „jobbra” is. Például egy internetes fórumon keresték már az okát annak, hogy *miért teszi megannyi egyébként oly sikeresnek látszó ember saját magát szántszándékkal tönkre*. Ezek az eloszlások érdekes mintát rajzolnak ki: az igekötők csoportokba szervezhetők aszerint, hogy milyen távolra kerülhetnek az igétől. A *meg*, *ki*, *be*, *le*, *fel*, *át* ragaszkodik az ige közelségéhez, míg például az *ide*, *oda*, *haza*, *vissza* hajlamosabb eltávolodni. További összefüggés: ezek a két vagy több szótagú igekötők, amelyek gyakran határo-

zószóként is funkcionálnak, távolabb állhatnak, mint az ősi eredetű és jellemzően egy szótagú igekötők.

Valószínűleg a szöveg szerkesztettségi fokának is hatása van arra, hogy milyen messze kerülhet az igekötő az igétől. Minél távolabbi igekötő-pozíciót vizsgálunk, annál valószínűbb, hogy szóban hangzott el a forrásmondat, vagy valamilyen fórumról, blogból származik. Hasonló tendenciát fedezhetünk fel korábbi nyelvtörténeti korok vizsgálatánál is. A Történeti Magánéleti Korpusz boszorkányperei (ezeket tekinthetjük kvázi beszélt nyelvi adatok forrásának) meglepően sok olyan megnyilatkozást tartalmaznak, amelyekben az igekötőt csak a tagmondat végén vetik oda. Például: *jött a száján olyan szózat ki* (1700), *hogy soha bizony sem gyógyul ő abból a nyavalyából meg* (1714), *nem veszi azt se barát, se tisztartó éntőlem el* (1743).

Maradva a korábbi nyelvallapotoknál: a szórendi változásokat talán úgy lehet a legjobban kimutatni, ha az igekötők mondatbeli helyét vizsgáljuk. A lehetőségek közül most egyet emelnék ki, a tagadás szórendjének a történetét.

Ha meg nem teszed, amit mondok, halál fia vagy! – fenygetőznek néha a régi magyar népmesékben. Ma ezt inkább így kezdenénk: *Ha nem teszed meg, amit mondok...* Ez utóbbit fordított szórendnek szokás nevezni, a népmesei verziót pedig megszakítottnak, ez az archaikusabb forma. Gugán Katalin korpuszalapú vizsgálatai² kimutatták, hogy egészen a 19. század második feléig a megszakított szórend volt a jellemző, és csak ezután vált uralkodóvá a fordított szórend. Ugyanakkor mindkét változat használatban volt már az ómagyar korban is. Gugán Katalin arra is rámutat,³ hogy a kétféle tagadó szórend aránya a forrás-szövegtől is függ. A Károli Gáspár-féle, 1590-es Újszövetségben például a korszakhoz képest gyakori az innovatív, fordított szórendű tagadás, míg az évtizedekkel későbbi, Káldi Györgyhöz köthető fordítás (1626) túlnyomórészt a konzervatív szórendű tagadást használja.

Nemcsak a múltba nyerhetünk betekintést a korpuszok segítségével, hanem elkalandozhatunk a jövő felé is. Például úgy, hogy neologizmusokat, újonnan születő szavakat vizsgálunk. Az igekötős igék körében szép számmal találunk ilyeneket. Nemrég Budapest több pontján feltűnt egy óriásplakát, amely C-vitamint reklámoz a következő felirattal: *Becélzel? Ha be igekötős igéket keresünk az MNSZ-ben, nem meglepő módon az derül ki, hogy a be az új meg – rengeteg neologizmus születik vele*. Ezeknek egy része már elég gyakori ahhoz, hogy talán a legvaskalaposabbak is elfogadják a létezését. Így például nem kell *bekekszelni* az olyan igéktől, mint a *beajul*, az MNSZ-ben ugyanis 208-szor szerepel.

A Nemzeti Korpuszportálon (<http://corpus.nyud.hu/nkp/>) kiváló korpuszok érhetők el, ezek alkalmasak olyan vizsgálatokra, amelyeket az igekötők kapcsán bemutatnam. Érdemes lenne ezeket a középiskolai nyelvtanórákon is elővenni és keresgélni bennük. A diákokban sokkal mélyebb nyomot fog hagyni az, amit ők maguk fedeztek fel, mint az, amiről pár sort olvastak a tankönyvben. Nem beszélve arról, ami a tankönyvben elő sem fordul.

Kalivoda Ágnes

A szerző az MTA Nyelvtudományi Intézete Nyelvtechnológiai Osztályának és az MTA-PPKE Magyar Nyelvtechnológiai Kutatócsoportjának segédmunkatársa. (A szerk.)

² Gugán Katalin (2017): A magyar tagadó mondatok szórendje és a konstansráta hipotézis. Nyelvelmélet és diakronia 3, Budapest – Piliscsaba, PPKE BTK.

³ Gugán Katalin (2017): A tagadó szórend változatai: hagyomány és innováció középmagyar kori bibliafordítások mondattanában. Megjelenés alatt.

¹ Kalivoda Ágnes (2016): A magyar igei komplexumok vizsgálata. Mesterszakos szakdolgozat. www.github.com/kagnes/hungarian_verbal_complex

Két új nyelvstratégiai sorozat: Magyar nyelvű otthon és maTer

Két nyelvstratégiai kutatóhely-építés, kutatás és könyvsorozat indult el a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport programjában az Anyanyelvápolók Szövetségével és a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságával való együttműködésben, a *Magyar nyelvű otthon* és a *maTer*. Erről kérdezte a két programgazdát, **Pomozsi Pétert** és **Pusztay Jánost** **Balázs Géza**.

Mi a *Magyar nyelvű otthon* küldetése?

PP: A *Magyar nyelvű otthon* nyelvprezstízs-sorozat. Ilyen rendező elvű és felfogású vállalkozás még nem volt a Kárpát-medencében. A sorozat a nyelvertervezés talán leggyakorlatibb és legösszetettebb részének, a presztízstervezésnek kézzel fogható, esztétikai élményt is nyújtó produktuma. Elsődleges célja, hogy kedvezőbb legyen a magyar nyelvű holnap a Kárpát-medencei magyar nyelvtérület minden szegletében, azaz jóval többen és jobban kommunikálunk 2020-ban és 2050-ben magyarul (is), mint ami a jelenlegi baljós asszimilációs és elvándorlási tendenciák alapján reálisnak tűnik. Ez utóbbi cél egyben küldetés is, ám a küldetésnek van egy kapcsolódó másik nemzetstratégiai eleme is: Trianonnál nemcsak a Magyar Királyság kétharmada veszett el, hanem megindult egy sokkal súlyosabb eróziós folyamat is, amely a kommunizmus alatt csúcsosodott ki: a félszázados agymosás hatására elvesztett a Kárpát-medencei magyarság nyelvközösség-tudata. Ezt a nyelvközösség-tudatot szeretnénk a magunk eszközeivel erősíteni, mert anélkül, hogy egy kárpátaljai vagy vajdasági vagy éppen anyaországi magyar átérezné, nem egy apadó, reményvesztett közösség, hanem a Kárpát-medence legnagyobb, gazdag és színes hagyományú nyelvközösségének tagja, nincs magyar jövő. Talán így már érthető, hogy miért tartom a sorozat megálmodójaként és szerkesztőjeként kiemelten fontosnak a *Magyar nyelvű otthon* ügyét.

Hogyan követik egymást a kötetek?

PP: 2017-ben az első három szám jelent meg: *Magyar nyelvű otthon* (MNYO) 1. *Magyarország, MNYO* 2. *Vajdaság, MNYO* 3. *Székelyföld*. A többségi és kisebbségi területek, sőt a jelentős történeti múltú és a nagy, modern diaszpórák magyarságának is készül egy-egy kötet. Ez azt jelenti, hogy a magyarországitól a dél-amerikai magyarokig mindenki megtalálja majd az otthonához és szívéhez legközelebb eső kötetet. Az alap mindig közelítőleg azonos, a hozzáadott „helyi érték” pedig minden kötetnek bő felét teszi ki. Az aktuális közelítést a helyi feladatok és szociokulturális jellegzetességek is árnyalják.

Kiknek szól?

PP: Mindenkinek, nagymamáktól-nagypapáktól unokáig. Mindenkinek, aki magyarul beszél, ért vagy akár csak tanulja környezeti vagy idegen nyelvként, bárhol is éljen a nagyvilágban. A köteteket szemnek-szívnek kedves formába öntjük, hogy a legszélesebb közönség is megszerethesse őket. Az első százegynéhány visszajelzés alapján szeretik is!

Hogyan lehet hozzájutni?

PP: A sorozatnak két kiadója van, az ASZ és az MNYKNT, de a terjesztésben segítségünkre lesz az e-nyelv.hu felülete is. Ez utóbbi főleg a lelkes filológusoknak és sorozatgyűjtőknek segíthet majd a beszerzésben, egyébként viszont minden egyes kötetet elsődlegesen az adott magyar nyelvközösségrész tagjai kezébe szánunk. Az érintettek viszontsegítőkön keresztül ajándékként juthatnak saját kötetükhöz mindaddig, amíg erre lehetőségünk van.

Hol ismertetik a könyveket?

PP: Az első, meghatározó és szívmenlengő jelenetekkel tarkított szabadkai bemutatót túl vagyunk, s hamarosan újabbak következnek, időrendben várhatóan Adán, Kolozsvárt, Sepsiszentgyörgyön és Budapesten. A többi még a jövő zenéje.

Mi a *maTer* fő célja, törekvése?

PJ: A *maTer* rövidítés a magyar-magyar terminológiát rejti.

Az anyaországi és a különböző határon túli területek magyar nyelvű terminológiája eltér egymástól. A nyelvek különböző mértékű kölcsönhatásban fejlődnek, s ez fokozottan érvényes a kisebbségi státusban lévő nyelv és a domináns (állam)nyelv viszonyára. A terminológiaalkotás egyik fontos eljárása a tükörfordítás. A tükörfordítások mintaadó nyelve egyre inkább az adott állam hivatalos nyelve, azaz államnyelve. Ez azt eredményezi, hogy a határon túli területek magyar szaknyelvhasználata eltér az anyaországitól és adott esetben egymástól is. Első lépésként az iskolai tantárgyak szakszókincsére összpontosítunk. Egyrészt azért, mert (a) az egyes tantárgyak terminológiája teremti meg az alapot az adott szakterület szakszókincsének mélyebb megismerésére, (b) másrészt gyakorlati okokból, mivel egy-egy tantárgy szakszókincse véges terjedelmű korpuszt biztosít, (c) harmadrészt azért, mert így könnyebben kiküszöbölhetők az esetlegességek, amelyek például egy ún. kulturális összehasonlító terminológiai szótár esetében óhatatlanul előfordulnak. Az első kiadványok az Ungvári Állami Egyetem Magyar nyelv és irodalom tanszéke vezetőjének, Zékány Krisztinának a szervezésében, a Nemzetek Háza – Collegium Fenno-Ugricum közreműködésével készültek el: (1) Szemrád Emil: Kémiai szakkifejezések magyar-magyar-ukrán szótára középiskolák részére, (2) Hladonik István: Fizikai szakkifejezések magyar-magyar-ukrán szótára középiskolák részére, (3) Hladonik István: Matematikai szakkifejezések magyar-magyar-ukrán szótára középiskolák részére, (4) Zékány Krisztina – Boriszova Éva: Magyar toldalékok ukrán értelmezésekkel. A magyart idegen nyelvként tanulók számára. A táblázatos közlített szótárak négy hasábját tartalmazza a kárpátaljai magyar nyelvű szakkifejezést, az ukrán megfelelést, az anyaországi megfelelést (ezek ábécérendje határozza meg a terminusok sorrendjét), végül a szakszóhoz fűzött magyar nyelvű értelmezést. Végső cél egy elektronikus Kárpát-medencei magyar adatbázis létrehozása (az adott államnyelvi megfelelésekkel együtt), ami elősegíti a szakmai kommunikációt, valamint az adatbázis figyelembevételével készülő egységes magyar nyelvű új generációs tankönyvek révén közelíti egymáshoz a terminológiai igényes területeken a különböző magyar nyelvi változatokat.

Hogyan követik egymást a kötetek?

PJ: A programot folytatjuk Kárpátalján, később pedig fokozatosan bekapcsoljuk a többi határon túli régiót is.

Kiknek szólnak ezek a kötetek?

PJ: Az adott tantárgyakat a határon túli magyar iskolákban tanító pedagógusoknak, a terminológiával foglalkozó szakembereknek, de talán mindenekelőtt a kulturális-nyelvi nemzet építésével foglalkozó politikusoknak.

Hogyan lehet hozzájutni a könyvekhez?

PJ: Mivel a kiadványok nyomtatott formában csak kevés példányban jelennek meg, dolgozunk azon, hogy az interneten bárki hozzáférhessen az elkészült anyagokhoz.

Hol ismertetik a könyveket?

PJ: A Petőfi Irodalmi Múzeumban az ASZ éves közgyűlésén mutattuk be a kiadványokat. A program kiteljesedésével párhuzamosan szélesítjük ismertetésének formáit.

Kérdések és válaszok

Létező kifejezés a praktikátlan, vagy továbbra is inkább a nem praktikus kifejezést célszerű használni, ha valami nem olyan hasznos, nem célszerű, nem hatásos stb. dologról van szó?

A nyelvhasználatban találunk példát a *praktikátlan* szóra, így létezik. Egy rövid keresés szerint 2001-ben már van rá adat. A tagadó értelmű szavak egy részét a *nem* tagadószóval fejezzük ki, máskor a *-tlan, -tlen; -talan, -telen* fosztóképzővel: *hű – nem hű – hűtlen*. (A szótárakba még fel nem vett) *praktikátlan* szokatlan még.

Használható-e a *checklista/csekklista* szó, ha egy ellenőrző listáról van szó?

A szó még nincs benne a helyesírási szótárakban. A magyaros és az idegen írásmód egyaránt lehetséges: *checklista – csekklista* (bár ez utóbbi kissé félreérthető, mert a *csekk* a magyarban a postai befizetés űrlapját is jelenti). Hogy melyik kerüljön ezek közül a szövegbe, az egyéni döntés.

Mi értelme van a szótagolás gyakorlatának?

A szótag a szónál kisebb nyelvi egység, felismerésével, tanításával több okból érdemes foglalkozni. Az egyik ok ritmikai, hiszen a magyar költészetben használt két nagy verselési forma is erre épül. Mind az ütemhangsúlyos, mind az időmértékes verselésben számít a verssorok hossza, melynek kisebb egységei, az ütemek, illetve a verslábak a szótagok hangsúlyos/hangsúlytalan, rövid/hosszú voltán alapulnak. A másik ok a szavak írásbeli elválasztása, mellyel bőségesen foglalkoznak a helyesírási szakkönyvek. Az elválasztás nagyon régi gyakorlat a kézírásban és a nyomtatott szövegekben. A szabályos elválasztás alapja a magyarban a helyes szótagolás.

A *kilenc-tíz órai lefekvés* és a *három-négy órai ébresztő* kifejezésben az *órai* tag egybe- vagy különírandó?

A kötőjelesen írt számnevek után a mennyiség, egység különírandó: *kilenc-tíz órai lefekvés, három-négy órai ébresztő* (hasonló példák a helyesírási szótárakból: *kilenc-tíz milliós, egy-két napos*).

Ha a résztvevő szót *t*-vel írjuk, akkor a *részvételi díjat, részvételt, részvételt* miért *t* nélkül kell írni? (A magyar helyesírási szabályai, 12. kiadás)

A *résztevő* és a *részvevő* tárgyas szóösszetétel, az első jelölt (tárgyragos), a második jelöletlen (rag nélküli). A Magyar értelmező kéziszótár mindkettőt megadja 'valamiben részt vevő személy' jelentésben, tehát mindkettő használatos. A *részvevő* hangzásban megegyezik (azonos alakú) a 'részvétet nyújtó' *részvevő* szóval (a szótár a jelentést is közli). Hogy a két jelentést megkülönböztessük, a nyelvhasználatban kezdenek elkülönülni egymástól: 'az eseményen megjelenő személy' jelentésben a jelölt forma, a *résztevő* válik gyakoribbá.

A *részvétel* ebben a formájában nyelvjátszó, akkor nem tartották lényegesnek, hogy a tárgyragot is feltüntessék. Ugyanúgy kettős jelentésű volt, mint a *részvevő*: 'megjelenés', illetve 'együttérzés'. Mára itt is megfigyelhető a jelentés szerinti szétfejlődés: *részvétel* 'megjelenés', *részvét* 'együttérzés'. (Grétsy-Kovalovszky főszerk., Nyelvművelő kézikönyv, Akadémiai, Budapest, II. 586.)

Miért vonatkozik külön szabály a különírássra a *még ha* és a *noha* esetében, és melyik ez a szabály?

A *még ha* és a *noha* szerkezetileg hasonló, az írásmódjuk azonban eltér. A magyar helyesírásban fontos alapelv, hogy az egybeírásnak oka van, pl. a tagok közötti jelentésváltozás (*három szög* 'három darab szög' – *háromszög* 'mértani alakzat'). A

noha esetében létrejött a jelentésmódosulás, a mondaton belül összetartoztak, a hangsúlyozás is egy egységnek kezeli, s ezt a módosulást rögzítette a helyesírás az egybeírással (a 107. szabálpont alkalmazásával). A folyamat: *no, ha látta (is), nem mutatta – noha látta, nem mutatta. A még ha* esetében még nem érezni ezt az összeforrottságot, emiatt írjuk külön.

A szép emlékü írásmódját egyetlen szótárban sem találom.

A javasolt írásmód a különírás: *szép emlékü* (a *boldog emlékü/emlékezetű* 'néhai, elhunyt' mintájára – Magyar értelmező kéziszótár).

A *feldobta a magas labdát*, illetve a *leütötte a magas labdát* kifejezések pontosan mit jelentenek átvitt értelemben? Van-e rájuk egy magyar szó?

A röplabdából és más hasonló sportokból származik a kifejezés átvitt, szlenges jelentése. Ha valaki magas labdát ad fel, akkor az ellenfélnek van ideje a válasza, a labda megfelelő leütésére. A szlengben azt jelenti, hogy valaki véletlenül olyan helyzetbe hozza magát (*feladja a magas labdát*), amire a többiek – rá vonatkozó – poénal válaszolnak, vagyis *lecsapják/leütik a magas labdát*. Utána illik bocsánatot kérni, pl. nem lehetett kihagyni, bocs. Ha a beszédpartner tapintatos, akkor tartózkodik a poéntól. Egy tömör szóval nem tudjuk helyettesíteni.

Hogyan írjuk helyesen a *tatai Öreg-tó* nevét? Vagy *tatai (Öreg)-tó* zárójelekkel?

A tó egyik neve: *Öreg-tó*, és szokás a tavat *tatai tónak* is nevezni. Térképeken ezt a kétféle elnevezést összekapcsolták: *Tatai (Öreg)-tó*, folyamatos szövegben kis kezdőbetűvel: *tatai (Öreg)-tó*. Természetesen lehet a *tatai Öreg-tó* változatot is használni.

A háziparti/házibuli szavakat egybe- vagy különírjuk?

A *házibuli* egybeírható a 105. helyesírási szabálpont alapján, jelentése: 'lakásban rendezett táncos-zenei összejövetel, szórakozás' (Magyar értelmező kéziszótár). A *házi parti* 'háznál tartott parti' esetében viszont a különírást javaslom a *házi bál, házi muri* mintájára.

A nyitva tartás mostantól csak egybeírva helyes?

A helyesírási szabályzat 94. pontja alapján a *nyitvatartás* 'üzemidő' jelentésben egybeírható (*a bolt nyitvatartása nem változott*). A szerkezet, a *nyitva tartás* azonban írható külön is, ekkor jelentése: 'valaminek a nyitva tartása', pl. *a kapu nyitva tartása nem ajánlott*.

Helyes-e a *nézeget, figyelget, fülelget* mintájára a *hallgatgat*?

A *hallgat* ige eredetileg a *hall* igető *-gat* gyakorító képzős alakja. Mára egységes, önálló jelentéssel bíró ige a *hallgat*, ezért kapcsolódhat hozzá a hallgatás gyakoriságára, intenzitására utaló újabb *-gat* képző, s lesz szabályos képzésű a *hallgatgat*.

Hogyan írjuk: *e-közmű + rendelet*, *e-közmű + rendszer*?

Két kötőjelet használunk azokban a többszörös összetételekben, amelyeknek előtagja is kötőjellel kapcsolt összetétel (a tulajdonnévi vagy betűszós előtag miatt): *e-közmű-rendelet, e-közmű-rendszer* (AkH. 140. szabálpont).

Összeállította: Dede Éva

A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda ingyenes tanácsadó szolgáltatásában 2017. október 27-én választották meg a 20 000. kérdést. Ezt a honlapon pirossal ki is emelték. A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda ingyenes nyelvi tanácsadása 2006-tól folyamatosan működik. A fejlesztések nyomán 2017-től a felmerülő kérdések 80%-ában már két órán belül választ adnak. A kérdések feltétele előtt érdemes használni a honlap keresőprogramját, mert lehet, hogy az archívumban már megtalálható a válasz. (*Manyszi*)

Kitüntetettjeink, 2017.

Deme László-ösztöndíjasok

Schirm Anita (2016). A sors különös véletlene, hogy egy olyan fiatal nyelvész kapja az első Deme László-ösztöndíjat, aki Deme László egykori tanszékén, a szegedi egyetem magyar nyelvészeti tanszékén dolgozik. Schirm Anita nyelvész szakmai pályafutását az Anyanyelvápolók Szövetségének ifjúsági tagozatában kezdte. 2003-ban diplomázott, 2011-ben doktorált a Szegedi Tudományegyetemen, ahol most a Magyar Nyelvészeti Tanszék adjunktusa. Kutatási területe a diskurzuselemzés és a pragmatika. Tudományos és ismeretterjesztő tevékenysége mellett kiemelkedő oktatói munkát végez. 2009-ben Junior Prima-díjban részesült Magyar oktatás és köznevelés kategóriában. 2012-ben megalapította az SZTE Eötvös Loránd Kollégium Nyelvészeti Műhelyét. (BG)

Pölcz Ádám (2017). Már középiskolás korában bekapcsolódott az Anyanyelvápolók Szövetségének munkájába. 2006-ban az Édes anyanyelvünk versenyen elnyerte Sátoraljaújhely emléklapját. 2007-ben első helyezést ért el magyar nyelvből az OKTV döntőjében. 2008-ban Kazinczy-érmes lett Szombathelyen. 2009-től a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport tagja, 2010-től a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda vezetője. Elvégezte az ELTE kommunikáció BA, majd magyar nyelv és irodalom MA szakát. 2012-től ugyanott PhD-hallgató, 2015-től az ELTE TÓK tanársegédje. 2016-tól a Kossuth-szónokverseny szervezője. A klasszikus és modern retorika kiváló elméleti és gyakorlati szakembere. 2014-től állandó szereplője a rádió Tettten ért szavak című műsorának. 2016-tól az M5-ös kulturális tévésatorna Édes anyanyelvünk című műsorának vezetője. (BG)

Lőrincze-díj, 2017.

A Lőrincze-díj 25. kitüntetettje, **H. Varga Gyula** a debreceni egyetem elvégzése után gimnáziumi tanár, majd 1979-től az Eszterházy Károly Főiskola (ma már: Egyetem) tanára a Magyar Nyelvészeti, később a Kommunikáció Tanszéken. Évekig a beszercebányai egyetem professzora is. Nyelvi-nyelvészeti profilú kommunikációképzést szervezett Egerben. Ennek bizonyítéka az országosan is egyedülálló sajtónyelvi konferenciák sorozata és kiadványai. Harmincnál is több tudományos konferenciát szervezett, 27 kötetet szerkesztett. Számos saját kötete mellett tanulmányok tucatjait írta. 2011-től a Kommunikációs Nevelésért Egyesület elnöke. A Heves megyei TIT anyanyelvi szakosztályának elnökeként szervezője az 1989-es, 2006-os és a 2016. évi magyar nyelv hete országos megnyitó rendezvényeknek. Ötlete nyomán született meg a magyar nyelv hete 40. és 50. évfordulójára összeállított dokumentumkötet. Lőrincze Lajos rádiós nyelvművelő munkásságáról több tanulmányban is beszámolt. H. Varga Gyula tanár úr 44 évet töltött a köz- és felsőoktatásban, 2017-ben – 70. életévét betöltve – nyugdíjba vonult. 2017-ben anyanyelvi rovatot indított a Heves Megyei Újságban. (BG)

Arany Kazinczy-díjasok

Wacha Imre. Nyelvész, főiskolai oktató. Évtizedeken át a Magyar Rádió bemondóinak tanára, ízig-vérig pedagógus. A középiskolások Kazinczy-versenyén mára az egyetlen, aki 1966 óta minden évben ott volt a győri döntőn. Az általános iskolás korosztály Kazinczy-versenyén a kisújszállási és a balatonboglári országos fordulók zsűritagja, legendások ottani szövegelemzései. Minden nemes ügynek támogatója: előadásai nélkülözhetetlen részei a tanári és ifjúsági anyanyelvi táboroknak, továbbképzéseknek – határon innen és túl. A világ vé-

gére is elmegy, hogy adjon, hogy segítsen: ha kell, Kolozsvárra, Zsombokra, Marosvásárhelyre, Szovátára, ha kell, Lendvára, Szabadkára, Pozsonyba, bárhová, ahol fontos a magyar nyelv ügye. Felkészült, igényes előadó; jósága, mosolya, a belőle áradó szeretet okkal teszi számos fiatalunk kedvencévé. Az utolsó XIX. századi lovag, mert a hitnek, szeretetnek, hazafiságnak, hűségnek, emberségnek, szelídségnek, tisztületnek, udvariaságnak egy személyben képviselője, akitől rosszat más emberről sohasem hallhatunk. Persze, fontosak retorikai kötetei, írásai, a közléssel kapcsolatos kiadványai, szótárírói munkássága; meg az is, hogy Kazinczy-díjas, Lőrincze-díjas, az MTVA életműdíjasa, a Magyar Érdemrend Középkeresztjének birtokosa. Wacha Imre tanár úr élete, pályája **minta**, követendő **példa!** (KB)

Kováts Dániel. Magyar-angol szakos tanár, nyelvész, főiskolai tanár; Sárospatak, Sátoraljaújhely, Zemplénagárd díszpolgára, Kazinczy-díjas, Lőrincze-díjas, Apáczai-díjas, a Köztársasági Arany Érdemkereszt birtokosa. Az Édes anyanyelvünk nyelvhasználati verseny megálmodója, 45 év óta életetője, rendszerének kialakítója, a vele kapcsolatos kiadványok írója, szerkesztője, gondozója, krónikása. A Kazinczy Társaság elnöke, az Anyanyelvápolók Szövetsége, a Honismereti Szövetség elnökségi tagja. Érdemei elévülhetetlenek A Magyar Nyelv Múzeumának megteremtésében és működtetésében, kiállításainak létrehozásában. Elsőként ő kapta meg A Magyar Nyelv Múzeumaért Alapítvány kitüntetését. Jeles Tompa-, Möricz-, Kazinczy-kutató, a Kazinczy Társaság hírlevelének és a Széphalom évkönyvnek évtizeden át szerkesztője; Abaúj és Zemplén megye helytörténetének kutatója. Bámulatos felkészültségű előadó, csodálatos pedagógus, aki az általános iskolától a felsőoktatásig minden korosztályt nevelt és tanított. A méltánytalanságok, a megpróbáltatások, a meghurcoltatások ellenére makulátlan **ember** tudott maradni. (KB)

Juhász Judit. A hölgyek sohasem lesznek 18 évnél idősebbek. Ha a korukat illetően valakik időnként másféle számokkal dobálóznak, az nyilvánvaló tévedés. De némelykor engedünk, s egy-egy szép kerek szám kapcsán hajlandóak vagyunk elnézőek lenni. Néhány nap múlva Magyarország ünnepet ülhethet, születésnapja lesz egyik legnagyobb szerűbb honleányának. Persze, a születésnap ténye önmagában még nem volna érdem, de mindaz, amit élete során cselekedett, bőven kimeríti az „érdemdűsság” fogalmát. Hogy ki ő? A „jóság” megtestesítője, aki minden nemes ügy pártfogója, egyben szolgálólánya; ő a „másokért élő ember”, akinek majd tengernyi érdemét sorolhatják föl a megfelelő pillanatban. Közgazdász, újságíró, példamutatóan beszélő rádiós, minisztériumi, majd kormányzóvivő, a Magyar Rádió alelnöke, a Magyar Katolikus Rádió vezérigazgató-helyettese, a Magyar Művészeti Akadémia főosztályvezetője; Prima-díjas, a Beszélni nehéz! mozgalom mentője, az Anyanyelvápolók Szövetségének fáradhatatlan elnöke. Röviden: ő a **csoda**. Köszönjük, hogy ismerhetjük, köszönjük, hogy egy közös ügyet együtt szolgálhatunk vele, köszönjük minden áldozatát. (KB)

Maróti István-emlékérem

Gömöri Árpád. Nyugalmazott magyar-történelem szakos középiskolai tanár. Jász-Nagykun-Szolnok megyében és városában, Jászberényben közszereplése miatt személye szinte intézmény, neve fogalom lett. Közel 30 éve egy szakoktatási intézményben alapította meg beszédművelő körét, növendékeivel többször elnyerte a Kazinczy-jutalmat. Rendszeres résztvevője a Beszélni nehéz! körök táborainak. Annak a három pedagógusnak egyike, akik kétszer is kiérdemelték a Széphalom-emléklapokért, mert tanulóiuk évről évre kimagasló eredményeket értek el az újhelyi döntőn. Munkáját Kazinczy-díjjal ismerték el. Írásait, felszólalásait az alapos fölkészülés, az igényesség, a pontosság jellemzi; az anyanyelv, az irodalom, az olvasás, a kultúra iránti mély elkötelezettsége tökéletes összhangban van a díj névadójának értékrendjével. (KB)

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

Hírek

„A stílus maga az ember” címmel tartott előadást **Kemény Gábor** az Eszterházy Károly Egyetem Sárospataki Comenius Campusán november 21-én. Az előadást vita követte.

*

A Magyar Nyelvőr Alapítvány által létrehozott *Magyar Nyelvőr-díjat* 2017-ben **Antalné Szabó Ágnes**, **Laczkó Krisztina** és **Szabó Mihály Gizella** kapta meg ünnepélyes keretek között december 22-én az Országházban.

*

A 2017. évi *Hobbinyelvek* című anyanyelvi pályázat eredményei: Az első díj nem lett kiadva. Második díjasok: Balog Lajos (A teremlabdarúgás nyelve), Huszthy Zita (Az evezés hobbinyelve), Bincze Diána (A geocaching hobbinyelvének szókincse). Harmadik díjasok: Vasné dr. Tóth Kornélia (Műgyűjtés és ex libris), Lajka Petra (A magyar szerepjátékos nyelv), Faragó-Kupi Andrea (A futás hobbinyelve). Negyedik díjasok: Kovács Balázs (Királyok a fiókomban), Váradi Andrásné (Kedvenc szakácskönyvem...), Gyürösi Gyula (Tollas vírus) Pataki Anett (A fantáziailrodalom nyelve), Jánk István (Csellózik a bőrrel...), Nagy Natália (A csonkapapi lakosok hobbija). Dicséret, különdíj: Peresztegi Hanna, 12 éves (Festeni vágyóknak). A díjazott pályamunkákat tartalmazó *Hobbinyelvek* című kötetet a 2017. évi magyar nyelv napi gálán mutatták be.

Magyar nyelv napi gála

A magyar nyelv ereje: táncban, mert a táncnak is megvan a nyelve Erdélytől a Dunántúlig (Cédrus néptáncgyűttes), a népdalban (Herczku Ágnes), a versben, balladában. Arany János legszebb balladáit mondták a Kárpát-medence legjobb

diák versmondói Kárpátaljától Nyugat-Magyarorszáig, Délvidéktől Szlovákiáig. Arany János nyelvének ereje, döbbenetes képei, a lélekbe látó mélysége a fiatalok átélő megjelenítésében mutatkozik meg igazán... A Cédrusék viharzó erejű táncához, a Zagya banda erős muzsikájához örömmel csatlakozna az ötszáz fős közönség, mindenki, aki eljött az ötödik magyar nyelv napi gálára a Vigadóba. Az Anyanyelvápolók Szövetsége bármelyik kőszínháznak díszére váló programot szervez most már minden évben: valódi ünneppé avatva a magyar nyelvet. Díjakat kaptak a legjobbak: Arany Kazinczy-díjat Kovács Dániel, Wacha Imre és Juhász Judit; az országos anyanyelvi pályázatok, A Magyar Nyelv Múzeuma Írj levelet Aranynak! pályázat nyertesei. Átadták az újonnan alapított Deme László-díjat. A 25. alkalommal megítélt Lőrincze-díjat H. Varga Gyula, az egri egyetem tanára kapta – ezt Grétsy László, a díj alapítója adta át. Maróth Miklós akadémikus gondolatai visszhangoznak bennünk: A magyar nyelv különféle eredetű népcsoportokat hozott össze, csak a Kárpát-medencében: székeket, pannon eredetű dunántúliakat,

Grétsy László és Balázs Géza
H. Varga Gyulának adja át a Lőrincze-díjat

közös ebédet, amelynek végén ünnepi torta is jelezte a kerek évfordulót, ebben az esztendőben műsor követte: a Váci Bartók-Pikéthi Zeneművészeti Szakgimnázium és Zeneiskola tanárai és növendékei adtak komolyzenei koncertet. Vörös Edina, a főiskola hallgatója pedig palóc népviseletbe öltözve, ízes nyelvjárással dédapja meséjét és versét mondta el. Díjazottak: Emese Rita, a budapesti Pál Apostol Katolikus ÁI és Gimn. 9. osztályos diákja (1. hely), Izsmind Izsák 9. osztályos (2. hely), Málits Péter 11. osztályos (3. hely), ők mindketten a székesfehérvári Ciszterci Szent István Gimnáziumból érkeztek a versenyre. Bethlenfalvyné dr. Streitmayer Ágnes, a Nyelvi és Irodalmi Tanszék tanszékvezetője adta át a díjakat. (Gaspárics Gyula)

Anyanyelvi vetélkedő Szegeden

„A nyelv olyan, mint az ég a maga egy- másba futó színeinek gyönyörű játéka- val” – ez a Kazinczy-idézet a hagyományosnak mondható őszi szegedi anyanyelvi rendezvénysorozatunk mottója. Október az anyanyelvi játékok, vetélkedők hónapja, a novemberi rendezvényünk pedig a magyar nyelv napja tiszteletére rendezett ünnepséggel ennek megkoronázása. Az Anyanyelvápolók

Az első Deme László-díjasok:
Schirm Anita és Pölcz Ádám

Maróth Miklós akadémikus köszöntője

alföldieket; legyünk büszkéek arra, hogy ez a legalább háromezer éves nyelv képes volt annyi más nép és nyelv között fennmaradni, azokat beolvasztani. (A magyar nyelv napi gála műsorát hagyományosan Juhász Judit szerkesztette.) (Kép és szöveg: Manyszi)

Katolikus középiskolák helyesírási versenye Vácott

2017. november 17-én rendezték meg a váci Apor Vilmos Katolikus Főiskolán a katolikus középiskolák X. országos helyesírási versenyét. A verseny iránt ismét nagy volt az érdeklődés: 17 katolikus intézmény 32 diákot nevezett. A rendezvényt Libor Józsefné, a főiskola rektora nyitotta meg. Köszöntő szavait követően kezdődött a verseny, amely a korábbi hagyományoknak megfelelően tollbamondásból, valamint helyesírási és j-ly-os feladatlapok kitöltéséből állt. A kísérő tanárok részére ezalatt Zóka Katalin főiskolai tanár tartott szakmai előadást. A

Szövetségének szegedi csoportja a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület, a Szent-Györgyi Albert Agora és az önkormányzat segítségével szervezte meg az idei rendezvényeket. Internetes anyanyelvi játékunkra 78 csapat jelentkezett Csongrád megyéből és a határon túli magyar iskolákból, Óbecséről, Szabadkáról, valamint Temesvárról. A diákok jól használták ki szerdánként a rendelkezésre álló három órát a feladatok megoldására. A Mesterhármas nevű óbecsei csapat két fordulóban, a Széphalom nevű csapat a Tömörkény István Gimnáziumból pedig egy fordulóban hibátlan megoldást küldött be. Kreatív csapatnevek születtek: Csantavéri pitypalattyok, Allite Ráció, Szinuszmizuspi (matematika tagozatos diákok), (B)irodalmi lépegetők, Kazinczy anyy-ai, Őszikék, Szószóró. Arany János születésének 200. évfordulójára is emlékezünk. A tavasszal megjelent Arany-szó-

tár szavait felhasználva lehetett készülni. A november 15-én rendezett gálaestünkön Nagy L. János professzor mondott ünnepi beszédet, majd Sudár Annamária idézte meg Arany János alakját. A versenyt az óbecsei Mesterhármás nevű csapat nyerte a szegedi Tekergők és az Olivabogyók nevű csapat előtt. A ráadás: a baráti szó, ölelés, amely összeköti a közösségért munkálkodó tanárokat, diákokat a határon innen és túl. (Némethné Balázs Katalin)

Az év szavai 2017.

Az év szava: *bubi, bubizik*. (Pomozi Péter ismertetése) A *bubizik, bubizás* a MOL-bubi közbringarendszer nevének második eleméből, a *bubiból* született ige. A *bubi* mozaiksóban a Budapest és a bicikli rejlik. A három éve létrejött, környezetbarát és közösségteremtő kölcsönzőrendszer mára lefedi a főváros belső területeit. Neve is közismertté, sőt népszerűvé vált, mert találó, magyar, könnyen megjegyezhető. A szolgáltatással együtt hódító útjára indult a *bubizik* ige is, mely érezhetően polgárjogot nyert. Választásunk a sikeres neologizmus elismerésén túl a magyar -z igekepző előtti tisztelgés is, e képző kivételes termékenysége a magyar nyelv egyik különleges vonása. E képző segítségével

tott alváza, tuningolt orra-háta arra teszi alkalmassá, hogy hivalkodó módon uralja a plázák parkolóját. A plázaterepjáró tulajdonképp a fogyasztói társadalom felületességének a fuvarozója, egy életérzést visz a hátán, de csupán a mélygarázsig. Szavazatot kapott még: *migráns-simogató, kék bálna*.

Az év ifjúsági szava: *egoszörf*. (Minya Károly magyarázata) Az *egoszörf* az énkeresés sajátos módja. Nem filozófiai értelemben történik, hanem a digitális térben. Beütjük a nevünket az internetes keresőbe, esetleg idézőjelbe is tesszük, azaz rákeresünk a nevünkre, és máris olvashatjuk, milyen felületen vagyunk jelen, kik és mit írnak rólunk. Tekinthető önimádó, narcisztikus cselekedetnek, de lehet praktikus és naprakész információ keresése is a hálózaton. Szavazatot kapott még: *Balaton-átcsúszás, túltol* (eltúloz).

Az év költői szava: *hímes templom*. (Pomozi Péter méltatása) Az év költői szava, a *hímes templom* egy sikeres szöfelújítás, Zentai Tünde néprajzkutató érdeme. Mint az Ethnographia című szakfolyóirat idei első számában írta: „A színpompás, kazettás mennyezetű templomokat a régi iratokban *cifra, tarka, megtarkázott, festett, hímes* attribútumokkal illették.” Aki járt valaha az ormánsá-

ápr. 13. 16.00 Örökségünk, a magyar nyelv. Az 52. magyar nyelv hete megnyitója, Tihany

ápr. 16–17. Néphagyomány és nyelvi hagyomány – Széchalom

ápr. 20–22. 53. Kazinczy-verseny, Győr

máj. 26. Az ASZ éves közgyűlése, Budapest

jún. 18–22. Kárpát-medencei tehetséges diákok olvasótábora, Aranyosapáti

jún. 20–24. 5. nyelvész-tábor és júniális, Sátorlajújhely–Széchalom

jún. 23. Oktatás és nyelv, az MNYKNT esszékonferenciája, Széchalom

júl. 23–27. Irodalmi és nyelvi topográfia. 3. Bihari Nyári Egyetem, Berettyóújfalú–Érmellék

Új könyvek

Balázs Géza és Minya Károly szerk.: *Hobbinyelvek*. Egy pályázat legjobb munkái. Anyanyelvápolók Szövetsége – Inter, Budapest, 2017.

Balázs Géza: *Az álom nyelve*. Álomesemény, álomemlék, álomelbeszélés, álomértelmezés. Inter, Budapest, 2017.

Bereznai Zsuzsanna: „Édes Szűzanyám, fogd a kezem...!” Egy XXI. századi kecskeméti „próféta” mentalitása.

A gálaműsor részlete

Cédrus táncegyüttes

Szakonyi Károly, valamint két arany Kazinczy-díjas: Wacha Imre és Juhász Judit

tetszőleges szófajból képezhető ige, l. pl. *aházik, feketézik, padozik* vagy épp, mint az év szava is mutatja: *bubizik*. Szavazatot kapott még: *vizes véb, önvezető autó*.

Az év antiszava: *plázaterepjáró*. (Balogh F. András indoklása) Plázába járni hasznos dolog, mert a bő áru kínálatban viszonylag egyszerűen és gyorsan lehet megtalálni a kigondolt-elképzelt-megálmodott tárgyat. Ráadásul a feltételek is úgy vannak kialakítva, hogy sem a nap forrósága, sem a hideg szél ereje, sem eső és csúszós hó nem zavarja a bármészakodást és a vásárlást, ami egyre inkább öncéllá kezd válni: csupán a vásárlás kedvéért járunk oda – esetleg elhanyagolva ezzel otthonunkat, munkánkat, barátainkat és családunkat. A csillogás foglyai ezt az időrabló tevékenységet ráadásul olyan gépkocsikkal űzik, a plázaterepjáróval, amely életében igazi terepet, erdőt-mezőt, hegyet-dombot még nem látott, a kirándulófelszerelés sem fér el benne, ám tömzsi formája, magasí-

gi, felső-Tisza-vidéki, kalotaszegi vagy más Kárpát-medencei díszes, kazettás mennyezetű templomokban, az bizonyosan nem felel a kazetták megkapó vizuális költészetét, akár virtuózabb, akár bájosan naiv festői megoldásokat látunk. Épp ez utóbbi, a népi díszítőmesterségekkel és szépérzéssel szervesen érintkező ornamentika az, amelyre költői kélyllyel illik a *hímes templom* szó, mivel vizuális élményünket költői szépséggel és igazsággal sűríti egy kiváló terminusba. Szavazatot kapott még: *örömmévalóság* (Halmai Tamás).

Kiválasztás és szavazás: Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport, Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda.

Fontosabb rendezvények (2018)

febr. 21. 15.00 Tompa Mihály-émlékműsor az anyanyelvek napján a Petőfi Irodalmi Múzeumban. B. Kovács István, Szűts Novák Rita, Kovács Dániel, Fráter Zoltán és Balázs Géza előadása.

Toll és Ecset Művészeti Alapítvány, Kecskemét, 2017.

Korunk, 2017. szeptember: Reformáció – 500.

Kovács László: Márka és márkanev. Márkakutatás és nyelvészet – metszéspontok, lehetőségek, kihívások. Tinta, Budapest, 2017.

Pomozi Péter: Karin és Trianon. Anyanyelvünk a változó időben. Anyanyelvápolók Szövetsége és MNYKNT, Budapest, 2017.

A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazsge@due.hu címen. Két szám között, folyamatosan az ASZ honlapján találunk írott és képes beszámolókat szövetségünk életéről: www.anyanyelvapolo.hu. Elektronikus formában itt olvashatók az ÉA korábbi számai is.

Mindenekelőtt a múlt évi 4. számunkban közölt rejtvények megfejtését adjuk meg.

Görög betűk magyarul. 1. Csalfa – alfa. 2. Analfabéta – béta. 3. Gundel Takács Gábor – delta. 4. Héthalvó – éta. 5. Patrióta – ióta. 6. Kappanháj – kappa. 7. Ágynemű – mü. 8. Képiró – pí. (Mivel a helyesírási szabályzat a Wikipédiától eltérően csak a rövid pi formát tünteti fel, elfogadtuk a kevésbé érzéketlen piktör szót is.) 9. Gépsíj – pszi. 10. Staub – tau.

Nyolcszor nyolc. 1. Tanterem. 2. Fabrikál. 3. Perzselő. 4. Tűzhányó. 5. Okosodik. 6. Szülinap. 7. Mútrágya. 8. Jégkocka. Az egyik étel tarhonya, a másik madártej.

Minden megfejtés egyetlen szó! 1. Búvárharang. (Bú vár, ha rang.) 2. Dialóg. (Dia lóg.) 3. Elmeorvos. (Elmegy, ó, gyász!) 4. Fejtető. (Fejt e tő.) 5. Jóakaró. (Jó a karó.) 6. Karalábé. (Kar a lábé.) 7. Luxusszálloda. (Luxus száll oda.) 8. Manőver. (Ma nő ver.) 9. Miniatura. (Mini a túra.) 10. Oktánszám. (Ok tán szám.) 11. Önköltség. (Ön költ s ég.) 12. Padlógáz. (Pad lógáz.) 13. Ténymegállapítás. (Tény meg állapítás.) 14. Tisztás. (Tiszt ás.) 15. Titán. (Ti tán.)

Szójátékos csattanó. Mi köze hozzá? És különben se tegezzen!

A sorsolásban való részvételhez szükséges 75 pontot elért versenyzők közül a nyertesek a következők: Dr. Berta Mária, Szolnok, Nagy Imre krt. 15–17. (5000); Együd Géza, Balassagyarmat, Aradi u. 11. (2660); Fábian György, Csongrád, Dália u. 13. (6640); Maginyecz Antalné, Gyömrő, Darányi u. 30. (2230); Nádasné P. Rozália, Érd, Balatoni u. 68/6. (2030); Oláh Zoltán, Békéscsaba, Wlassich sétány 25. 4/28. (5600); Sebestyenné Nagy Csilla, Győr, Pátzay Pál u. 44. (9024); Takátsyné Farkas Irén, Hódmezővásárhely, Tóalaj u. 79. (6800); Varga Andrásné, Pécs, Veress Endre u. 13. fszt. 1. (7633); Varga István, Debrecen, Csokonai u. 29. (4026). Nyereményük a Tinta Könyvkiadónak Az ékesszólás kiskönyvtára sorozatából Grétsy László Anyanyelvünk tájain című könyve.

A Pontozó új feladványai

I. Rejtőzködő magyar írók, költők. Mai intarziajatekünkben 19–20. századi magyar írók, költők családnevét rejtettük el, keresztnevüket zárójelek között megadva. A meghatározásokra adott mindegyik helyes válaszért egy pont, az intarziajatekért pedig további egy pont jár, összesen tehát 20! A definíciókat könnyítésül az írónevek abécédrendjében közöljük.

- Magyarország legdélibb megyéje: (János)
- Olyan súlyos mulasztás jelzője, amelyet nem lehet elnézni: (Géza)
- Elinal: (Milán)
- Kabátok, kalapok őrzésével megbízott személy: (Győző)
- A vágár mellé beosztott segéd munkás: (Endre)
- Adottság a testi-lelki nehézségek elviselésére: (Géza)
- Nagyon pontos idő- és rezgésmérő eszköz: (Ferenc)
- Nemesfém dísz tárgyakat árusító üzlet: (Antal)
- Nukleáris egyezmény, megállapodás: (Mihály)
- Premier plán: (Zoltán)

II. Hétszer hét. Rejtvényünkben két műszer neve bújk meg. Olvasóink az egyikre úgy akadhatnak rá, hogy a helyesen kitöltött ábra bal felső sarkától a jobb alsóig tartó átlóból összeolvassák a betűket. A másodikkal a megtalálásához át kell rendezniük a sorokat. Ennek megtörténte után a jobb felső saroktól a bal alsóig haladva rálehetnek a keresett műszer-elnevezésre. A hét meghatáro-

zás helyes megfejtéséért 1-1 pont jár, a két összeolvasható szóért pedig 5-5. Ezek együttes értéke 17 pont.

- Hidegtálat
finom csemegéje
- A kávénak az erejét is
ez adja
- Egy csokor virág
- Ami elég fényt kap;
érthető?
- Jókedv jellegzetes
kifejezése
- A börtön régies neve
- Kamasz fiú

III. Azonosalakúság – rendelésre. Szótári homonimánk is jó sok van – ilyen például az ég főnév meg az ég ige vagy a bár főnév és a bár kötőszó kettőse –, de még sokszorta több homonimával számolhatunk akkor, ha nem csupán szótári címszavakat vetünk össze egymással, hanem raggal, jellel, képzővel ellátott szóalakokat is összepárosítunk, azaz mesterségesen alkotunk homonimákat, illetve homonimapárokat. Egy példa, szemléltetésül: 'bizonyos fafajta' és 'világítóeszközön'. Mindkét meghatározásnak ez a szó(alak) felel meg: gyertyán. Rejtvényünkben most tizenöt ilyen (ál)homonimapár megtalálása lesz olvasóink feladata. Mindegyik homonimaszóért, amelyeket a két-két értelmezés közé kell beírni, 1 pont jár, azaz összesen 15. Am azok a megfejtőink, akik a meglet homonimaszavak kezdőbetűit felülről lefelé összeolvassva egy nem kívánt cselekményt jelentő szóra bukkannak, ennek beküldéséért további 10 ponttal lesznek gazdagabbak; még akkor is, ha egyik-másik részmegejtésük nem helyes.

1. Finnugor nyelvű népcsoport	Részekre bontják
2. Mázold!	Maga
3. Hódolattal tisztel	Fohászzkodásod
4. Lapos testű tengeri hal	Arra a személyre (népiesen)
5. Férfias magatartású nő	Azon a másikon
6. Fegyvergolyókkal elborít	Állatok helye nagy hidegben
7. Ragadozó madár	Külső védőburka
8. Beszélőszerve	Bakonyi város
9. Vörösésbarna szőrű emlős	Fia feleségét
10. Alakjára	Állatszeldidítője
11. Apró ólomgolyók tömege	Kesernyész italát
12. Körmozgás	Gyógykezelésnek
13. Képességvizsgáló feladatok	Cselekedtek
14. Hordók alá helyezett talapzat	Visszaadhatatlan adogatások
15. Hús is, bolond is lehet ilyen	Tüskés hátú rágszáló állatot

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megejtésül a Hűség-próba című, túldolali rejtvény csattanóját kell beküldeniük. Értéke 25 pont.

A közölt rejtvények együttes értéke 87 pont, de a sorsolásban való részvételhez 60 pont elérése is elég. A feladványok megejtését **2018. április 1-jéig** küldjék el címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053) vagy a rovat vezetőjének íme címe: gretsyl@t-online.hu

Minden megejtőnek jó szórakozást és sikeres megejtést kívánnak a feladványok készítői:

**Gerley Imre (I.), Grétsy László (III.),
Láng Miklós (II.), Schmidt János (IV.)**

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések
(98.)

Nem szótározott szavak tárháza

HÚSÉGPÓRBA

– Ha elhagynálak egy másik férfiért, sajnálnád? – kérdezi a feleség.

(A férj válaszát az ábrában rejtettük el.)

EGY- SEJTŐ	1	AZ OK- TÓBERT IDÉZŐ	CIPŐKRÉM MARKÁJA	... VÉRTA- NÚK; MÁR- TIRJAINK				
NÉVELŐ								
MÜNCHEN FOLYÓJA								
MÉTER, RÖVIDEN								
RAJZ- FILMBELI CSALÁD NED								
TORDAI ... SZÍNÉSZNŐ KÉRDŐ- SZÓCSKA					SÁL VEGEI!	ATLÉTIKA- PÁLYA RÉSZE BÁL	FRANCIA AUTÓJEL ORMÁNSÁ- GI FALU	OSZTRÁK AUTÓK JELZÉSE
				VILLAMOS TÍPUSA SZTORI				
OLAJIPARI MÁRKÁ AMPER, RÖVIDEN		TRIBÜN A SÜGÉR- ALAKÚAK CSALÁDJÁ						2
TAJGA KÖZEPE!			SVÉD AUTÓK JELZÉSE -....-GET		IBSEN MŰVE			
CSOKIS, HABOS ÉDESSÉG								
KISALFÖL- DI FALU SORVÉGI								
LAKÁS- FENN- TARTÁSI TÁMOGA- TÁS, RÖV.				JUVENTUS, RÖVIDEN ATOM- MAG!			A TÁRGY RAGJA RÉGI, TAVALYI	
ASSZONY- NÉVKÉPZŐ			TALICS- KÁZ VEREM- PEREM!			FORRASZ- TÓFÉM RÓMAI 50-ES		
A TABELLA LEG- FELSŐ RÉGIÓJA							MESEVÉGI EL- CSÉPELT MONDÁS	
HÍR- SZERZŐ				MAGTAR KÖZEPE! RÉGI VI- DÁMPARK			FERMIUM VERI AZ ESŐ	
SZEKÉR- DERÉK!				OPERTT- SZÍNÉSZNŐ (MÓNKA) KOLÓNIA				
GRAMM BRIT ÉNEKESNŐ (BONNIE)		BAJVÍVÁS ÉLET- FUNKCIÓ						
				BAJOR ...; NÉHAI SZÍNÉSZNŐ HÁZVÉGI				
A MŰLT IDŐ JELE BÁTORTA- LANSÁG					APRÓ, CSEKÉLY AMELY SZEMÉLY			
AZ ÉDES ...; FELLI- NI FILMJE					FAL KÖZEPE! E HELYEN, NÉPIESEN		SZAMÁ- RIUM ÁBEL ...; SZÍNÉSZNŐ	
SZÓBELI VISSZA- VÁGÁS							SPANYOL AUTÓJEL FOGADÁ- SÁRA	
FAÁG VÉGEI!			RALI- ÚTVONAL- TÉRKÉP ILUSKA					
IZIDOR, BECÉZVE				TISZTELT, RÖVIDEN PITE- TÖLTÉLÉK!		...-DE- FRANCE SÚLY- HATÁROK!		
ÓRA VÉGE!								
PETŐFI SÁNDOR VERSE	CSENE- VÉSZ, FEJ- LETLEN							?

bibliodráma – a Bibliából vett szövegek dramatikus feldolgozása. Megj.: „A Biblia befogadása – bibliodramatikus megelevenítése – hozzásegíthet, hogy közelebb kerüljünk magunkhoz, másokhoz és Istenhez.” (Új Ember, 2013. jún. 23.)

cukiságmánia – infantilis (leginkább giccses) tárgyak és szokások, viselkedési formák (kóros) kedvelése. Megj.: plüssmaci, kacsa a kalaptartón, Hello Kitty a pólón, macskás videó, „gyors, instant »melegségbomba«”; „Egészséges folyamat-e a »cukiság« rohamos térhódítása?” (MI 2017. júl. 1.)

díjnavigátor – több szolgáltatás díjának összevetésére szolgáló számítógépes program. „Elindult a Mabisz díjnavigátora a 2017 januárjából érvényes kgfb-díjakkal, ahol valamennyi biztosító tarifája megtalálható a kedvezményrel együtt.” (Petőfi Népe, 2016. nov. 12.) L. még: kgfb

felvettfilm – pornó(film)

feltétel nélküli alapjövedelem – (elsősorban a jóléti országokban) elképzelt, mindenkit (munka nélkül is) megillető juttatás

iszlamisálás – a mohamedán (iszlám) vallás, kultúra stb. terjesztése (ÉS 2017. okt. 20.)

jetlag – (hosszabb repülőt utáni) időzónaváltás-szindróma; átmeneti lelki és fizikai jelenségek (szédülés, fejfájás, alvásprobléma) az időzónaváltás miatt. Ejtsd: dzsetleg. (Petőfi Népe, 2016. dec. 11.)

kgfb – kötelező gépkocsi-felelősségbiztosítás

kimaxol – kihoz mindent az adott helyzetből (karakterből, pályából). Eredete az angol *maxing*. A szó a számítógépes játékok világából (talán a Doom nevű játékból) került a köznyelvbe. (HVG 2016. május 22.)

melegségbomba l. *cukiságmánia*

párhuzamos társadalmak – egymástól elkülönülve, tömbökben élő bevándorlók és korábbi városlakók világa. Megj.: „Ez a fogalom a mai Nyugat- és Észak-Európában, főként közel-keleti eredetű és kultúrájú városlakókra használatos, akik többnyire tömbökben élnek.” (ÉS 2017. okt. 20.)

szercsi-lávesi-puszcisi – szerlelek, pusztillak stb. rövidítése (az ún. édi- vagy cukinyelv kedvelt köszöntési formulája). Egy blogbejegyzésből: „Ki tudok akadni, amikor kis inci-finci kislányok szájából olyanokat hallok, mint üdcsi, türcsi, telcsi, fürcsi, szivcsi, lávesci, puszcisi, szercsi... Talán nem látták még az életnek azt az oldalát, ami közel sem csillogó, egyáltalán nem édi, és nincsenek benne műkörmök, szájfények és drága parfümök. Éldegélnek a kis rózsaszín világukban, amiért soha egy fűszálat sem tettek kereszbe.”

túltol – eltúloz. Megj.: „A rövid életű politikai kommunikáció mindig a túlzásokra épít, a normális érvelést lehetetlenné teszi. Ennek vagyunk tanúi pró és kontra. Mindenki *túltolja a biciklit*. A nyilvánosságnak ez a tulajdonsága egyszer még nagyon visszaüthet.” (Mandiner, 2016. okt. 12.)

vörös farok – a szöveg mondanivalójától független, valamilyen (ez esetben marxista) elvárásnak megfelelő kiegészítés. Megj.: „Tanár Úr, mi az, hogy vörös farok?” ... Németh tanár úr definíciót is adott: „Vörös farok a szöveg lényegétől független, valamely elvárásnak megfelelő kiegészítés.” Évekig röhögünk, hogy ez a „farok” – elől van. (ÉS 2017. dec. 8.)

A rovat 1998–2015. közötti teljes anyaga megjelent az Új magyar szavak szótára című kiadványban (IKU-tár). Kapható: www.e-nyelv.hu/konyvesbolt.

B. G.

balazsge@due.hu

Újabb példa a *nemzeti* jelzővel való visszaélésre (felvételnk egy nyugat-dunántúli kisvárosban készült).

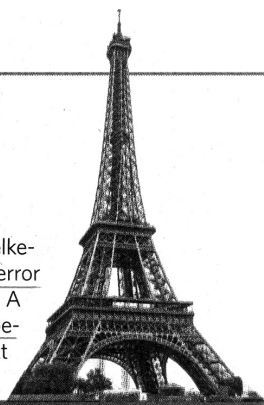
ségére, ami persze csak olaj a tűzre. A blokád miatt ugyanis napok alatt súlyos élelmiszerhiány alakult ki Katarban – a sivatagi miniállamnak nincs mezőgazdasága és élelmiszeripara, mindent exportál –, erre elsőként iráni segélyszállítmányok érkeztek az áruházak üresen maradt polcaira. A Qatar

Nem tételezzük fel, hogy a hetilap cikkírója ne tudná, mi a különbség *exportál* és *importál* között. De ha nincs olvasószervező (ezek szerint nincs), legalább egyszer figyelmesen át kell nézni, amit nyomdába adunk. Katarnak bizony mindent *importálnia* kell, mármint az olajon és a gázon kívül.

MOZAIK

Dugig van turistákkal az Eiffel-torony

Hétmillió látogatóra számítanak az idén, így elképzelhetetlen a sorban állás és a várakozás. A terror készültség szintén lassítja a turista forgalmat. A tulajdonos ezért 50 százalékkal megemeli a belepő jegyek árát. Így stagnáló forgalom mellett is nőhetnek a bevételek.

Lehet, hogy a szerzőt a szavak száma szerint fizetik? De ezeket akkor is egybe kellett volna írni: *terrorkészültség*, *turistaforgalom*, *belepőjegyek*.

Összeállította és a kommentárokat írta: **K. G.**

ményes. Találata csapata számára győzelmet ért, a csatár pedig rekorder lett: ő az első gólszerző a talján ligában, aki az ezredforduló után született (2000. február 25-én – a szerk.).

A szerk.-kel ellentétben én úgy tudom, hogy az ezredforduló 2001. január 1-jének az első pillanatában következett be. Persze, ez nem von le semmit a fiatal csatár érdemeiből.

– A köszönőlevél egy jól működő rendszerben nagyon fontos elem. Angliában például minden kórház köteles mérni a beteg elégedettségét. Amikor bemegy egy

Ott, úgy látszik, még az *elégedettség* is *beteg*. És még mi panaszkodunk az egészségügyünkre! Valójában persze helyesírási hiba csúszott a szövegbe. Ez lett volna a jó: *köteles mérni a betegelégedettségét*. De oldottan még jobb: *a beteg(ek) elégedettségét*.

Ennek a táblának a képét állandó cikkíróinktól, **H. Varga Mártától** kaptuk. Igaza van: nem a babamúzeum *népviseletes*, hanem maguk a babák. Tehát ez lehetett volna a pontosabb szöveg: *Népviseletes babák múzeuma*.